

**Təqsirin etirafı əqdi (plea bargaining) və onun
Azərbaycanda tətbiqi məsələləri ilə bağlı**

Konsepsiya sənədi

**Hazırladı: Bakı Hüquq Mərkəzinin Direktoru, hüquq elmləri namizədi,
Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvü
Bağırov Anar Ramiz oğlu**

Bakı, 05.09.2008-ci il

M ü n d ər i c a t

Giriş	3
I. Xarici ölkələrin cinayət prosesində təqsirin etirafı əhdləri və onun analoqları.....	4
1. Amerika Birləşmiş Ştatları	4
2. Fransa	7
3. Almaniya.....	12
4. İtaliya.....	14
5. Gürcüstan	18
II. Azərbaycanada cinayət təqibi sisteminin xarakteristikası və əsas xüsusiyyətləri	21
III. Azərbaycanada mövcud prokuror (o cümlədən digər cinayət təqibi orqanları) diskresion səlahiyyətləri və onun həddi.....	24
IV. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslə təqsirin etirafı haqqında sazişin (plea bargaining) Azərbaycanada mümkünlüyü məsələsi və onun doğura biləcəyi nəticələr	27
a) Azərbaycanada <i>plea bargaining</i> analoqları.....	27
b) Təqsirləndirilən şəxslə təqsirin etirafı haqqında sazişin (plea bargaining) Azərbaycanada mümkünlüyü.....	28

Giriş

Plea bargaining (təqsirin etirafı əqdləri) prokuror və təqsirləndirilən şəxs arasında razılaşmadır. Bu razılaşmaya əsasən təqsirləndirilən şəxs daha yüngül cəzanın tətbiq edilməsi və ya irəli sürülən ittihamlardan imtina edilməsi məqsədi ilə prokurorun razılığını əldə etmək üçün daha az ağır cinayəti və ya irəli sürülən ittihamlardan birini etiraf edir. Qeyri formal qaydada keçən prosedurun nəticəsi kimi əldə edilən yazılı razılaşma sonradan açıq məhkəmə baxışında təsdiq edilmək üçün hakimə təqdim edilir. Prokuror və müdafiə tərəfi təqsirləndirilən şəxsin andlıların iştirakı ilə məhkəmə prosesindən imtina və bununla bağlı müdafiə hüquqlarından imtinası müqabilində, qanunla nəzərdə tutulan maksimum cəzadan aşağı cəzanın tətbiq edilməsinə razılaşırlar.

Plea bargaining kimi qiymətləndirilən bu praktika ABŞ və digər *common law* ölkələrinin cinayət hüquqi sistemlərinə xasdır. Ancaq buna baxmayaraq kontinental hüquq ölkələri də bu sistemdən bəhrələnmişlər və təqsirin etirafı əqdlərinin analoqu həmçinin kontinental hüquq sistemlərində də mövcuddur. Buna baxmayaraq *plea bargaining* tətbiq edildiyi bütün ölkələrdə bir mənalı qarşılanmır. Bu sistemin hər tərəfdarlı həm də ona qarşı çıxan çoxsaylı şəxslər vardır.

Bu arayış beləliklə hazırda ABŞ-da, Fransada, Almaniyada, İtaliyada, Gürcüstanda təqsirin əvvəlcədən tanınma prosedurlarının əsas xarakteristikasını təhlil edir. Sənəd həmçinin göstərilən ölkələrin təcrübəsi kontekstində Azərbaycanda *plea bargaining* təcrübəsinin tətbiq edilə bilməsi mümkünlüyünü və onun doğura biləcəyi nəticələri araşdırır.

I. Xarici ölkələrin cinayət prosesində təqsirin etirafı əqdləri (plea bargaining) və onun analoqları

1. Amerika Birləşmiş Ştatları

ABŞ-da ittiham və təqsirin etirafı əqdlərinin razılaşdırılması prokurorlarının səlahiyyətlərinin özəyini təşkil edir. ABŞ-da cinayət hökmlərinin 90%-dən çoxu təqsirin etirafı nəticəsində baş verir. Amerikan cinayət prosesində təqsirin etirafı əqdlərinin əldə edilməsi üçün prokurorlar müxtəlif taktikalardan istifadə edilər. Bu taktikalar istifadə edilməsi Amerika hüquq sistemində spesifikasından irəli gəlir və onların əksəriyyətinin kontinental hüquq sistemində istifadəsi mümkün deyil.

a. **“Həddindən artıq ittiham irəli sürülməsi” (overcharging) və ya sübut edilməyən cinayətlərə görə ittiham etmə** - Prokurorlar təqsirləndirilən şəxsə qarşı, törədilən əməllərə görə bir neçə cinayətə görə ittiham irəli sürə bilirlər. ABŞ-da prokurorlar cinayət işinin sonrakı mərhələlərində cinayət təqibindən imtina etmək üçün məhdudiyətsiz səlahiyyətlərə malikdirlər. Sonradan onlar zəif ittihamlardan imtina edə bilər və məhkəməyə yalnız güclü dəlillərə əsaslanan ittihamlarla gedə bilirlər.

ABŞ cinayət hüququ sistemində şəxs bir neçə cinayətə görə məhkum edilirsə, bu cinayətlərə görə nəzərdə tutulan cəzalar üst-üstə toplanır. Ancaq kontinental hüquq ölkələrin cinayət hüququ çoxsaylı cinayətlərə görə məhkum edilmə halında cəzaların üst-üstə toplanmasını qadağan edir. Müdafiə olunan hətta bir çox cinayətlərə görə məhkum edilsə belə, ancaq ən ağır cinayət üçün nəzərdə tutulan cəza ilə cəzalandırıla bilər.

Amerika hüququ, müdafiə olunana cinayət işinin bütün materialları ilə tanış olmaq (yoxlanılmaq) hüququnu təmin etmir. Məlumat əldə etmək qaydalarına görə, prokurorun müdafiə olunana qarşı topladığı bütün dəlilləri açıqlamaq öhdəliyi yoxdur. Buna görə müdafiə tərəfi prokurorun ona qarşı tərtib etdiyi işin həqiqi qüvvəsi barədə xəbərsiz saxlanılır və onlara qarşı prokurorun tərtib etdiyi cinayət işinin həqiqi gücünü bilmirlər. Bu cür məhdud məlumat əldə etmə hüquqları əqdləşmə strategiyası kimi prokurorlar üçün həddindən artıq ittiham etmək (overcharge) və ya sübut edilməyən cinayətlərlə ittiham etmək üçün imkan verir.

b. **Cəza-gücləndirici qanunlara (penalty-enhancing statutes) əsasən ittiham etmək.** Cəza-gücləndirici qanunlar əvvəllər bir neçə məhkumluğu olmuş və ya cinayətləri müəyyən ağırlaşdırıcı hallarla törətmişlər şəxslərə qarşı daha ağır cəzaların tətbiq edilməsinə icazə verir. Əgər təqsirləndirilən bu qanunlara əsasən məhkum edilirsə, o, bu qanunlarda müəyyən edilən minimum məcburi cəzadan qaça bilməz. Ancaq prokurorların, müdafiə olunanı belə ağırlaşdırmaya gətirib çıxaran cinayətlərlə ittiham etmək üçün diskresion səlahiyyətləri vardır. Ona görə də prokurorların cəza ağırlaşdırıcı qanunlara əsasən ittiham edib-etməmək səlahiyyəti onlar tərəfindən arzu edilən məsələlərin qəbul edilməsi üçün müdafiə olunanlara təsir etmək üçün güclü imkanlar yaradır.

c. **Federal və ştat səviyyəsinə məhkumetmə üçün bələdçi qaydalara (sentencing guidelines) əsaslanma.** Bələdçi qaydalar məhkumetmədə pərakəndəliyin qarşısının alınması üçün hökm çıxaran hakimin diskresion səlahiyyətlərini çərçivəyə

salmaq məqsədi ilə qəbul edilmişdir, yalnız bu qaydalar prokurorların ittiham irəli sürmək qərarlarını məhdudlaşdırmaq üçün heç bir cəhd etməmişdir. Bu qaydalar müdafiə olunanların məhkum edilmədikləri cinayətlərə görə cəzalandırılması üçün prokurorlara məhkəməyə müraciət etmək səlahiyyətləri verir. Bir çox bələdçi qaydalara görə müdafiə olunanın cəzasının ağırlaşdırılması üçün prokurorların icazəsi var ki, məhkumətmə mərhələsində daha ağır, ancaq sübut edilməmiş cinayətlər təqdim etsin. Buna görə prokurorların istifadə edə bildikləri taktika müdafiə olunanları mühakiməsinə əmin olduqları cinayətlərə görə ittiham etmək və onların cəzasını ağırlaşdırmaq üçün daha zəif ancaq mümkün qədər daha ağır ittihamları ağırlaşdırıcı hallar kimi məhkəmə baxışına saxlamaqdır. Bu taktikadan istifadə edərək, çoxsaylı hallarda prokurorlar müdafiə olunanlara məhkum edildikləri cinayətlər üçün nəzərdə tutulan cəzalardan daha ağır cəzaların verilməsinə nail olurlar.

d. Federal və ya ştat qanunlarına əsasən ittiham etmə. Son bir neçə on illikdə federal hökumət adətən ştatların yurisdiksiyasına aid olan cinayətlərin tənzimlənməsində həddindən artıq iştirak edir. Cinayət hüququ sahəsinə federal ekspansiya geniş sahədə üst-üstə düşən federal və ştat yurisdiksiyası yaratmışdır. Adətən federal qanunlarda oxşar cinayətlərə görə daha ağır cəzalar nəzərdə tutulur. Prokurorların təqsirləndirilən şəxsə qarşı federal və ya ştat qanunlarına əsasən ittiham irəli sürmək diskresiyon səlahiyyətləri vardır. Bu seçimdən asılı olaraq tətbiq edilə biləcək cəza ağır və ya yüngül ola bilər.

e. Zəif məhkəmə nəzarəti - Amerika Birləşmiş Ştatlarında prokuror diskresion səlahiyyətləri üzərində məhkəmə nəzarəti zəifdir. ABŞ-da prokurorlardan qəbul etdikləri qərarlar üçün yazılı əsaslandırmanın verilməsi tələb edilmir. Bu da məhkəmə nəzarətini bir daha çətinləşdirir. Bunun əksinə olaraq kontinental hüquq ölkələrində prokuror diskresion səlahiyyətlərinə əsaslı surətdə nəzarət edilir və hakimlər mövcud olan müxtəlif əqləşmə (*plea bargaining*) analoqlarında aktiv rol oynayırlar.

1) Plea barganingin tətbiq edildiyi hüquqpozmalar

Bütün hüquqpozmalar təqsirin etirafının obyektivi ola bilərlər. Ancaq bəzi Ştatlar ölüm cəzası və ya ömürlük cəza ilə cəzalandırılan xüsusi ağır cinayət törətmiş təqsirləndirilən şəxslərə təqsirin etiraf hüququnu imtina edirlər.

2) Təşəbbüs

Təqsirləndirilən şəxs və ya onun vəkili təqsirin əvvəlcədən etirafı üçün təşəbbüslə çıxış edə bilərlər. Ancaq əksər hallarda, danışıqların kökündə prokuror təşəbbüsü durur.

3) Prosesin mərhələsi

Bir qayda olaraq, təqsirin etirafı prosesin bütün mərhələlərində baş verə bilər, həmçinin andlıların təqsirin tanınması barədə iclası zamanı və hətta onda sonra ola bilər. Bir sıra Ştatlarda, *plea bargaining* ancaq prosesin müəyyən mərhələlərində mümkün ola bilər.

4) Prosesual təminatlar

Təqsirin etirafının əldə edilməsi üçün danışıqlar çox qeyri-rəsmi qaydada aparılır, ancaq onun nəticəsindən əldə edilmiş razılıq yazılı formada olmalıdır və açıq məhkəmə

baxışında hakimə təqdim edilməlidir. Hakim bu razılışmaya nəzarət edir və təsdiq edir. Nəzarətin həcmi Ştatdan Ştata, bəlkə də bir məhkəmədən digər məhkəməyə fərqlənir. Ancaq federal səviyyədə, cinayət prosesual qaydalar hakimlərin vəzifələrini dəqiq müəyyən edir. Bu qaydalara görə hakim təqsirin etirafının əsaslı olduğunu yoxlamalı, təqsirləndirilən şəxsin təqsirin etirafının bütün nəticələrini başa düşdüyündən və təzyiqlik, hədə-qorxu, güc və *plea bargaining*-də göstərilməyən söz vermə nəticəsində əldə edilmədiyindən əmin olmalıdır.

Müxtəlif Ştatlarda tətbiq edilən prinsiplər bəzi hallarda bir birindən fərqlənir. Bəzi Ştatlar hakimə müdafiə və ittiham tərəfi arasında danışıqlarda iştirak etməyə icazə verir və hətta onları məcbur edir. Danışıqlarda hakimlərin iştirakının formasından asılı olmayaraq, hakim razılışmanın şərtlərini qəbul etmək vəzifəsi daşımır. Əksər hallarda, razılışmanın xüsusilə ədalətsiz olduğu hallardan başqa o, razılışmanı qəbul edir. Orta hesabla, 10 % razılışmalar imtina edilir.

5) Nəticələr

Təqsirini etiraf edərək, təqsirləndirilən şəxs Konstitusiyaya ilə təmin edilən bir çox hüquqlarından imtina edir :

- özünə qarşı ifadə verməyə məcbur edilməmək ;
- şahid ifadələrinin dinlənilməsi hüququna malik olmaq və onlar üzrə qarşılıqlı dindirilmənin keçirilməsi;
- qanunsuz əldə edilmiş sübutların təqsirin müəyyən edilməsi zamanı rədd edilməsi hüququ;
- təqsirin ictimaiyyət arasında seçilən andlılar tərəfindən müəyyən edilməsi hüququ.

Təqsirin etirafının əvəzinə, təqsirləndirilən şəxs prokurordan ittihamın dəyişdirilməsini və ya hakimə xüsusi tövsiyələrin edəcəyi barədə söz verməsini əldə edə bilər. İttiham aktının dəyişdirilməsi müxtəlif formalarda ola bilər :

- bəzi ittihamların geri götürülməsi;
- ittihamın dəyişdirilməsi, təqsirləndirilən şəxs əvvəlcə nəzərdə tutulan cinayətdən daha az ağır cinayətə görə təqsirini etiraf edir.

İttiham aktının dəyişdirilməsinin həyata keçirilməsi asandır, çünki, demək olar ki, tam azadlığa malik olan prokuror cinayət təqibi başlamağın məqsədemüvafiqliyi haqqında qərarını tam sərbəst surətdə verir. Cinayət təqibi başladığı andan, o, cinayət təqibini dayandıra və ya azalda bilər.

Prokuror həmçinin hakimə humanistlik göstərmək barədə tövsiyələr edə bilər (şərti məhkum etmə, minimal cəzanın tətbiq edilməsi, cəzanın icra edilməsi qaydaları) və heç bir qaydanın mane olmadığı və hakim özünün cəza seçmə səlahiyyətini saxladığı halda hətta hakimlə məhkum edilmə ilə bağlı razılığa gələ bilər. Ancaq bu cür tövsiyələr hakim üçün məcburi deyildir. Federal cinayət prosesual qaydaları müəyyən edir ki, bu tövsiyələr həmçinin təqsirləndirilən şəxs üçün məcburi deyil.

Təqsirin əvvəlcədən etirafından sonra məhkum edilmə, andlılar tərəfindən təqsirin müəyyən edilməsindən sonra məhkum edilmə ilə eyni hüquqi nəticələrə səbəb olur. Buna baxmayaraq, təqsirin əvvəlcədən etirafı ilə bağlı danışıqlara bəzi hallarda

təqsirləndirilən şəxs tərəfindən apellyasiya şikayəti etmək hüququndan imtina da daxildir.

2. Fransa

Kontinental hüquq ölkələrində ittiham irəli sürülməsində prokurorluq diskresiyası onların “məqsədemüvafiqlik prinsipi” (expediency principle) və ya “qanunilik prinsipi” (legality principle) tətbiq etməsindən asılı olaraq bir-birindən fərqlənir.¹

Fransada prokurorluq sistemi məqsədemüvafiqlik prinsipini tətbiq edən kimi klassifikasiya edilir, ancaq Almaniya və İtaliya qanunilik prinsipini tətbiq edən ölkələr kimi xarakterizə olunur.

Fransada ədalət mühakiməsinin cinayətkarlığın inkişafına uyğunlaşdırılması barədə 2004-cü il 9 mart tarixli “Perben Qanunu 2” kimi tanınan qanun yeni prosedur – “Məhkəmə qarşısına təqsirin əvvəlcədən etiraf edilməsi edilməsi ilə çıxma” prosedurunu tətbiq edir (bundan sonra “prosedur”). Prosedur Fransa Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 495-7, 495-15 və 495-16-cı maddələri ilə tənzimlənir. Qanunun qəbul edilməsinin əsas məqsədi cinayət prosesinin səmərəliliyini və resurslardan istifadənin səmərəliliyini artırmaqdır. Anqlo-sakson *plea bargaining* (təqsirin etirafı əqdləri) sistemindən bəhrələnən bu prosedur cinayət törətmiş şəxsə ona qarşı irəli sürülən faktları boynuna aldığı təqdirdə prokuror tərəfindən təklif edilən sanksiyanı qəbul etmək və beləliklə məhkəmə prosesindən qaçmaq imkanı verir.

1. Prosedurun tətbiq edildiyi şəxslər və hüquqpozmalar

Prosedur ancaq yetkinlik yaşına çatmış şəxslərə münasibətdə tətbiq edilə bilər. 495-7-ci maddəyə görə yeni prosedur ancaq əsas cəza kimi beş ilə qədər azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə cəzalandırıla bilən az ağır cinayətlərə (delits) tətbiq edilir². Bir sıra istisnalar mövcuddur. Prosedur mətbuatla bağlı cinayətlərə, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə, siyasi cinayətlərə və cinayət təqibi xüsusi qanunlarla tənzimlənən prosedurlara tətbiq edilmir.

2. Təşəbbüs

Prosedur ex officio prokuror tərəfindən başlanıla bilər. O həmçinin təqsirləndirilən şəxs və ya onun vəkili tərəfindən təşəbbüs edilə bilər.

3. Prosedurun mərhələləri

¹ “Məqsədemüvafiqlik prinsipi” tətbiq edən ölkələrdə, prokurorlara ittiham qərarlarının qəbul edilməsində yüksək səviyyədə avtonomiya verilir. Prokurorların konkret işdə ittihamın verilib-verilməməsi üçün müxtəlif ictimai maraqlar faktorlarını nəzərə almaq diskresiyaları vardır. Qanunilik prinsipini tətbiq edən ölkələrdə, əksinə, prokurorlardan tələb edilir ki təqsirləndirilən şəxsin təqsirini sübut etməyə kifayət qədər sübut olduğu andan prokurorlar ittiham irəli sürməlidirlər. İctimai maraqlar məsələsinin prokurorların qərar qəbul etməsinə aidiyyəti yoxdur.

² Fransa hüququ cinayət hüquqpozmalarını üç kateqoriyada klassifikasiya edir: kiçik hüquqpozmalar (contraventions), az ağır cinayətlər (delits) və ağır cinayətlər (crimes). Hüquqpozmaların üç formasına uyğun olaraq, üç birinci instansiya cinayət məhkəmələri vardır. Kiçik hüquqpozmalar Polis Məhkəmələri tərəfindən, az ağır cinayətlərə Korreksional Məhkəmədə, ağır cinayətlərə Assizlər Məhkəməsində baxılır.

a. Təqsirin əvvəlcədən etirafı

Təqsirin əvvəlcədən etirafı prosedurun tətbiq edilməsi üçün ilkin şərtidir. İrəli sürülmüş faktların etiraf edilməsi adətən şifahi formada verilmiş ifadələrdən ibarət olur. Təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş faktların etirafı barədə ifadələr onun vəkilinin iştirakı ilə həyata keçirilir. Ancaq Məcəllənin müəyyənləşdirdiyi bir sıra hallarda bu etiraf yazılı formada olur (maddə 495-15).

b. Cəzanın təklif edilməsi

Bu sahədə prokuror geniş seçimə malikdir. O, təqsirləndirilən şəxsə nəzərdə tutulan əsas və əlavə cəzalardan bir və ya bir neçəsini təklif edə bilər. Ancaq CPM (495-8-ci maddə) təklif edilə bilən cəzalara münasibətdə şərtləri və həddləri müəyyən edir.

Cəzanın təbiəti və dərəcəsi CPM-in 132-24 maddəsi ilə müəyyən edilən şərtlərə cavab verməlidir. Yəni cəzanın törədilməsi şəraiti və cinayəti törədən şəxsin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla cəzaların individuallığı prinsipi əsas tutulmalıdır.

Qanun bundan əlavə cinayətlərin təbiətindən asılı olaraq tətbiq edilə biləcək cəzalar üçün həddlər müəyyən edir.

Azadlıqdan məhrum edilmə cəzası təklif edildikdə onun müddəti iki şərtə cavab verməlidir. Cəza:

- Qanunla nəzərdə tutulan cəzanın yarısından çox ola bilməz.
- Hər bir halda bir ildən artıq ola bilməz.

Prokuror təklif edə bilər ki, cəza qismən və ya tam şəkildə şərti olaraq verilsin.

Cərimə cəzası təklif edilirsə, onun məbləği nəzərdə tutulan cərimədən çox ola bilməz. Cərimə cəzası şərti olaraq verilə bilər.

c. Təklif edilən cəzanın qəbul edilməsi və ya rədd edilməsi

Təklif edildikdən sonra qanun təqsirləndirilən şəxsə bir neçə seçim verir. O həmçinin fikirləşmək üçün müddət istəyə bilər.

Fikirləşmə müddəti

Təqsirləndirilən şəxs təklif edilən cəzanı qəbul edib etməyəcəyi barədə qərarın bildirmək üçün 10 gün müddət xahiş edə bilər. Prokuror bu müddətin mümkünlüyü barədə mütləq təqsirləndirilən şəxsə məlumat verməlidir.

Təklif edilən cəzadan imtina edilməsi

Əgər təqsirləndirilən şəxs təklif edilən cəzadan imtina edərsə, prosedur bu mərhələdə dayanır. Bundan sonra cinayət prosesi adi qaydaya uyğun olaraq davam edir.

Təklif edilən cəzanın qəbul edilməsi

Əgər təqsirləndirilən şəxs təklif edilən cəza və ya cəzaları qəbul edərsə, vəkilinin iştirakı ilə prosedur birinci instansiya məhkəməsi hakiminin qarşısında davam edir. Təqsirləndirilən şəxs mümkün qədər tez müddətdə hakimin qarşısına qətilir.

ABŞ sistemindən fərqli olaraq təqsirləndirilən və prokuror arasında cəzanın tətbiqi üçün danışıqların aparılması mərhələsi nəzərdə tutulmayıb. Prokuror müəyyən bir cəza təklif edir. Bundan sonra yalnız bir alternativ var: təqsirləndirilən şəxs tərəfindən bu cəzanın qəbul edilməsi və ya rədd edilməsi. ABŞ sistemində təqsirin etirafı zamanı hər iki tərəf arasında həqiqi danışıqlar və razılaşmalar gedir. Onların danışıqlarının nəticəsi hakim üçün məcburi olur.

4. Prosedurun şərtləri və forması

Prosedur zamanı iki əsas şərt vardır: protokolun tərtib edilməsi və vəkilin iştirakı

- 1) Protokolun tərtib edilməsi. Təqsirləndirilən şəxs tərəfindən faktların etirafı, prokuror tərəfindən cəzanın təklif edilməsi, cəzanın təqsirləndirilən şəxs tərəfindən qəbul və ya rədd edilməsi – prinsipcə şifahi ifadələr formasında edilir. Ancaq prosedurun gedişi yazılı protokol formasında qeydə alınmalıdır. (maddə 495-14)
- 2) Vəkilin iştirakı - vəkilin iştirakı prokuror qarşısında bütün mərhələlərdə vacibdir: yeni təqsirin etirafı zamanı, cəzanın təklif edilməsi zamanı və cəzanın qəbul edilməsi zamanı. Vəkilin iştirakı fakultativ deyil, hətta təqsirləndirilən şəxs istəmədiyi təqdirdə vəkilin iştirakı məcburidir. 495-8-ci maddəyə görə təqsirləndirilən şəxs vəkillə təmsil olunmaq hüququndan imtina edə bilməz. Bundan əlavə qanun vəkilin prosedura hüquqlarını müəyyən edir. Vəkil prosedurun gedişi zamanı cinayət işi ilə tanış olmaq hüququna malikdir. Həmçinin prokurorun iştirakı zamanı vəkil təqsirləndirilən şəxslə azad şəkildə məsləhətləşmə apara bilər.

5. Hakimin qarşısına çıxma

Prosedurla əlaqədar işə birinci instansiya məhkəməsinin sədri və ya onun tərəfindən həvalə edilmiş hakim tərəfindən baxılır. Hakimin qarşısında prosedur iki hissədən ibarət olur.

- təqsirləndirilən şəxsin hakim tərəfindən dindirilməsi
- qərarın qəbul edilməsi və elan edilməsi

I. Dindirmə (audition)

Hakim təkcə təqsirləndirilən şəxsi deyil həmçinin onun vəkilini dindirir. Cinayətdən zərərçəkmiş şəxs müəyyən edildiyi təqdirdə o da dindirmədə vəkili ilə birlikdə iştirak etməyə dəvət edilir. Bu dindirmə açıq məhkəmə iclasında keçirilir.

II. Qərarın oxunulması

Dindirmədən sonra hakim həmin gün əsaslandırılmış qərar qəbul edir. Əgər o təklif edilən cəzanı təsdiq etmək qərarı verirsə, qərar açıq iclasda oxunulur.

III. Təklif edilən cəzanın təsdiq edilməsi

a. Təsdiqin predmeti

Hakim, prokuror və təqsirləndirilən şəxs arasında razılaşmanı deyil, təklif edilən cəzanı təsdiq edir. Beləlikdə cəza öz hüquqi qüvvəsini tərəflərin razılaşmasından deyil, hakimin qərarından alır.

b. Təsdiq etmənin şərtləri

CPM-ə əsasən (maddə 495-9) hakim cəzanı “faktların reallığını və onların hüquqi qiymətləndirilməsini yoxladıqdan sonra” təsdiq edir. Maddə 495-11-ə əsasən təsdiq etmə qərarının əsaslandırılmasında göstərməlidir ki, 1) təqsirləndirilən şəxs vəkili ilə ona qarşı irəli sürülmüş faktları etiraf edir və prokuror tərəfindən ona təklif edilmiş cəzanı qəbul edir, 2) bu cəza cinayətin halları və cinayəti törədən şəxsin şəxsiyyəti nəzərə alınaraq əsaslandırılmış olsun.

Təsdiq etmənin minimal şərtləri

Bu şərtlərin olması vacibdir. Onlar olmadığı təqdirdə hakim təsdiq etmədən imtina edir. Təsdiq etmə ilə bağlı hakimin nəzarəti həm prokuror və təqsirləndirilən şəxs arasında razılaşmanın olmasından və onun məzmunu ilə bağlı olur.

Birinci növbədə hakim prokuror və təqsirləndirilən şəxs arasında razılaşmanın olmasını yoxlayır. Daha dəqiq, hakim təqsirləndirilən şəxsin iki elementlə bağlı razılığının həqiqiliyini və səmimiliyini yoxlayır:

- Faktların (əməllərin) etiraf edilməsi – hakim əmin olmalıdır ki, təqsirləndirilən şəxs faktları törədən şəxs olmasını azad və səmimi şəkildə etiraf etmişdir. Bunun məqsədi bu cür prosedurlara xas olan təyziq risklərini aradan qaldırmaqdır.
- Təqsirləndirilən tərəfindən cəzanın qəbul edilməsi – Hakimə əmin olmalıdır ki, təqsirləndirilən şəxs “ işi bilərəkdən” təklif edilən cəzanı qəbul edir. Ona görə hakim təkcə təqsirləndirilən şəxsin razılığının həqiqiliyini deyil həmçinin səmimiliyini yoxlamalıdır.

İkinci növbədə hakim razılaşmanın mövcudluğundan əlavə həmçinin razılaşmanın məzmununu (məhiyyətini) yoxlamalıdır. Bunun üçün o, razılaşmanın üç elementini yoxlamalıdır.

- Faktların reallığı - təqsirləndirilən şəxsin özünün faktların etiraf etməsi kifayət etmir. Bu hakimi onun özü tərəfindən faktların reallığını yoxlamaq vəzifəsindən azad etmir. Razılaşmanın şərtlərindən və təqsirləndirilən şəxsin təsdiqindən asılı olmayaraq hakim faktların maddi cəhətdən düzgünlüyünü yoxlamalıdır.
- Faktların hüquqi qiymətləndirilməsi – istisna edilmir ki, hakimin bu məsələ ilə bağlı dəyərləndirməsi (tövşüfö) prokurordan fərqlənsin və buna görə də o təsdiq etmədən imtina etsin.
- Təklif edilən cəzanın əsaslandırılması- Bu əsaslandırma həm “törədilmiş cinayətin halları” həm də “onu törədən şəxsin şəxsiyyəti” nəzərə alınmaqla baş verir. Cəza, təqsirləndirilən şəxs tərəfindən qəbul edildiyi təqdirdə belə, hakim tərəfindən nəzarət edilir. Hakim cəzanın məqsədəməvafiqliyi, proporsionallığı, edilmiş hərəkətlərə və təqsirləndirilən şəxsin vəziyyətə münasibətdə adekvatlığından əmin olmalıdır.

Əgər zərərçəkmiş şəxsin ifadələri cinayətin törədilməsi şərtləri və ya cinayəti törətmiş şəxsin kimliyi ilə bağlı yeni yeni hallar müəyyən edirsə hakim cəzanı təsdiq etməkdən imtina edə bilər. Hakimin imtinası həmçinin sadəcə olaraq interpretasiya fərqiə əsaslanma bilər. Hakim tərəflərin dəyərləndirməsini öz dəyərləndirməsi ilə əvəz

edə bilər. O nə prokurorun etdiyi təklif ilə nə də bu təklifin təqsirləndirilən şəxs tərəfindən qəbul edilməsi faktı ilə bağlı deyil.

Ona görə də prokuror adətən hakimin nəzarəti altında təqsirləndirilən şəxsə bir və ya bir neçə cəza təklif edir. Necə deyələr təqsirin əvvəlcədən etirafı ilə məhkəmə qarşısına çıxma prosedurunda “prokuror təklif edir hakim qərar verir”.

Təsdiq etmədən imtina üçün əlavə motivlər

Təsdiq etmədən imtina minimal şərtlərə cavab verilmədikdə imtina edilə bilər. Ancaq hətta bu şərtlərə cavab verildikdə belə, hakim cəzanı təsdiq etməyə məcbur deyil. O digər motivlərə əsaslanaraq təsdiq etmədən imtina edə bilər. Hakim aşağıda göstərilən dörd elementi nəzərə alaraq həmişə hesab edə bilər ki, işə adi məhkəmə baxışında baxılması zəruridir.

- Əməllərin təbiəti - əməllər aşkar edilə və etiraf edilə bilər, ancaq onların təbiəti işə ümumi qaydada baxılmasını əsaslandırma bilər.
- Təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyəti- təklif edilən cəza qəbul edilə bilər, ancaq təqsirləndirilən şəxsin kimliyi işə ümumi qaydada baxılmasını faydalı edə bilər.
- Zərərçəkmiş şəxsin vəziyyəti – burada “vəziyyət” ifadəsi çox genişdir. Buraya şübhəsiz təkcə zərərçəkmişin maddi maraqları deyil, həmçinin mənəvi maraqları, hətta psixoloji məqamlar da nəzərə alınır.
- Cəmiyyətin maraqları – Çox geniş olan bu anlayış hakim tərəfindən təfsir edilməlidir. Bu əsas hətta səmimi və düzgün razılaşmanın olduğu təqdirdə belə hakimə təsdiq etmədən imtina etməyə icazə verir.

Ümumilikdə, yeni qəbul edilmiş sistemdə hakim mərkəzi rolu oynayır.

IV. Təsdiq etmənin əsaslandırılması

Təsdiq barədə qərar əən azı iki aspekti əks etdirməlidir :

Təqsirləndirilən şəxsin razılığı - Qərar aydın şəkildə göstərməlidir ki, təqsirləndirilən şəxs, vəkiliyin iştirakı ilə ona qarşı irəli sürülmüş faktları (əməlləri) etiraf edir və prokuror tərəfindən təklif edilən cəza və cəzaları qəbul edir.

İkinci aspekt təklif edilən cəza ilə bağlıdır – hakim göstərməlidir ki, bu cəza törədilmiş cinayətin halları və onu törətmiş şəxsin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla əsaslı görünür.

V. Təsdiq etmənin nəticələri və şikayət mexanizmləri

Təsdiq etmə barədə qərar “məhkum etmə haqqında hökmə” eyni hüquqi qüvvəyə malikdir. Appelyasiya şikayəti verilmədiyi təqdirdə o, tərxisə alınmadan icra edilir. Təsdiq etmə barədə qərardan məhkum edilən şəxs appelyasiya şikayəti verə bilər. Bu qərardan həmçinin prokuror da şikayət verə bilər. Qərarın tərəflərin razılaşması əsasında baş verdiyi halda bu təcüblü görünür. Ancaq bu hakimin töredə biləcəyi hər hansı səfəhə münasibətdə əlavə qarantıya təmin edir.

Appelyasiya şikayəti verildiyi təqdirdə, hakim işə mahiyyəti üzrə yenidən baxır. Şikayət təqsirləndirilən şəxs tərəfindən verildikdə məhkəmə birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən verilmiş cəzadan artıq cəza verə bilməz.

VI. Təsdiq etmədən imtinanın nəticələri

Hakim prokuror tərəfindən təklif edilən cəzanı təsdiq etməkdən imtina edirsə, bu təqsirləndirilən şəxs tərəfindən prokurorun təklif etdiyi cəzanın imtina etməsi ilə eyni hüquqi nəticələrə gətirib çıxarır.

- Prokuror proseduru adi qaydalara uyğun olaraq davam etdirir.
- Təqsirin etirafı proseduru ilə bağlı bütün hərəkətlər öz qüvvəsini itirir. Protokol istintaq və ya mühakimə orqanlarına təqdim edilə bilməz. Nə prokuror nə də digər tərəflər məhkəmə qarşısında təqsirin etirafı proseduru zamanı edilmiş ifadələrə və tərtib edilmiş sənədlərə əsaslanma bilməzlər.

6. Zərərçəkmiş şəxsin hüquqları

Burada vəziyyət zərərçəkmişin müəyyən edilib edilməməsindən asılı olaraq fərqlənir.

İlkin olaraq, əgər zərərçəkmiş müəyyən edimisdirsə, o təxirəsalınmadan və bütün vasitələrlə prosedur barədə məlumatlandırılır. Sonra o, razılaşmanı təsdiq edən hakim tərəfindən cinayəti törətmiş şəxslə eyni zamanda vəkilinin iştirakı ilə ifadə verməyə dəvət edilir. Bu dəvət etmənin məqsədi zərərçəkmiş şəxsin prosesdə mülki tərəf kimi iştirakı və ona dəymiş zərərin ödənilməsidir. Belə olduğu təqdirdə razılaşmanı təsdiq edən hakim həmçinin mülki maraqlarla əlaqədar qərar qəbul edir. CPM-yə görə hakim zərərçəkmiş şəxsin müraciəti əsasında qərar qəbul edir. Hər bir halda zərərçəkmiş şəxs qəbul edilmiş qərardan appelyasiya şikayət verə bilər.

Əgər zərərçəkmiş şəxs bu hüququndan istifadə edə bilməyibsə, misal üçün o prosedur zamanı müəyyən edilməmişsə - cinayəti törətmiş şəxsi məhkəməyə verə bilər və məhkəmə bu halda yalnız mülki maraqlarla bağlı qərar qəbul edəcəkdir. Prokuror zərərçəkmişə məhkəməyə müraciət etmək hüququ barədə məlumat verməlidir.

3. Almaniya

Almaniyada Cinayət Prosesual Məcəllədə təqsirin əvvəlcədən etirafı ilə bağlı xüsusi maddələr yoxdur. Alman hüquq sistemi cinayət təqibinin məcburi qaydada (compulsory prosecution) həyata keçirilməsi prinsipinə əsaslanır. Qeyd edilən məcburi cinayət təqibi qaydası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 152 (İI)-ci maddəsində təsbit edilmişdir. Maddəyə görə prokurorlar “kifayət qədər faktual baza olduğu həcmdə, təqib edilə bilən cinayətlərə qarşı tədbir görməlidirlər”. Ancaq Məcəllə bu qaydaya bir neçə istisnalar nəzərdə tutur. Məcburi qaydada cinayət təqibi qaydasına istisnalar Almaniya təqsirin etirafı əqdlərinin analoqlarının inkişaf etməsinə şərait yaratmışdır.

Təqsirin etirafı üzrə əqdlərin alman analoqları

Əvəzləmə əqdləri (*diversion bargaining*)

Əsas istisna 153 (a) maddəsində nəzərdə tutulur. 1975-ci ildə Məcəlləyə əlavə edilən bu maddə prokurorlara icazə verir ki, cinayətlər kiçik əhəmiyyətli olduqda və ictimai maraqlar cinayət təqibi tələb etmədikdə müəyyən şərtlə işə xitam versin. Bu maddəyə əsasən cinayət törədən zərərçəkənə hər hansı bir kompensasiya verir və ya xeyriyyə təşkilatına və büdcəyə vəsait ödəyir. Tərtib edildiyi vaxtdan 153 (a) maddəsi prokurorlar və müdafiə olunanlar üçün işin həll edilməsi üzrə razılığa gəlmək üçün imkan açmışdır.

İşin bu maddəyə əsasən həll edilməsi təklifi həm prokurordan həm də müdafiə olunandan gələ bilər.

b. Cinayət orderi (penal orders)

Cinayət orderi prokuror tərəfindən hazırlanan sənəddir və orada təqsirləndirilən şəxsin cinayəti və buna görə cəza göstərilir. Cinayət orderində cəza cərimələri, bir ilə qədər şərti azadlıqdan məhrum etmək, sürücülük vəsiqəsinin ləğv edilməsi və cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlirin müsadirə edilməsi əhatə edilə bilər. Prokuror orderi hüquqi cəhətdən məcburi etmək üçün hakimdən razılıq almalıdır. Məhkəmə icazəsi əldə edildikdən sonra, prokuror orderi təqsirləndirilən şəxsə göndərir. Təqsirləndirilən şəxs orderi qəbul etmək və ya məhkəmədə işə baxılmasını tələb etmək üçün 14 günə malikdir.

Cinayət orderində göstərilən cəzalar işin məhkəmədə baxıldığı halda təqsirləndirilənə tətbiq edilən biləcək potensial cəza ilə müqayisədə daha yüngül olur. Əksər işlərdə cinayət orderində nəzərdə tutulan cəzalar maliyyə cəriməsidir. Cəriməni ödəməklə, təqsirləndirilən narahatçılıqdan, ictimaiyyətə açıqlanmaqdan və məhkəmənin xərclərindən qaçmış olur. Ancaq təqsirləndirilən şəxsin cinayət orderini imtina etməsi avtomatik olaraq daha ağır cəza alması demək deyil. Əgər mühakimədən sonra məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin cəzasını artırmış olarsa, hakim bu qərar üçün əsasları göstərməlidir. Cinayət orderinin imtina edilməsi təqsirləndirilən şəxsə tətbiq ediləcək cəzanın ağırlığını artırmaq üçün özlüyündə kifayət edən əsas deyil. Buna görə prokurorların mümkün daha ağır cəzadan istifadə edərək cinayət orderini qəbul etdirmək məqsədilə təqsirləndirilən şəxsə təzyiq etməsi real deyil.

C. Etiraf və əqdləşmə (Absprachen).

Almaniyada təqsirləndirilən şəxsin etirafı və təqsirin boyuna alınması məhkəmə mühakiməsini əvəz etmir. Bu ancaq məhkəmə prosesinin qısaltılmasına xidmət edə bilər. Almaniyada etiraf və əqdləşmə və Amerikan *plea bargaining* arasında nəzərəçarpacaq fərq hakimin prosesdə oyduğu roldan ibarətdir. ABŞ-da təqsirin etirafı və əqdləşmə (*plea bargaining*) bir qayda olaraq prokuror və müdafiə vəkili arasında danışıqlardan ibarətdir. Hakim əqdləşmədə aktiv iştirakçı deyil. Almaniyada, prokuror işin məhkəməyə təqdim edilməsindən əvvəl müdafiə vəkili ilə təqsirləndirilən şəxs tərəfindən etiraf edilməsi ilə bağlı danışıqların aparılmasında əsas rol oynayır; Prokuror təklif edə bilər ki, təqsirləndirilən şəxsi törətdiyi iddia edilən cinayətin yerinə onu bir neçə cinayətin törədilməsində ittiham etsin və ya məhkəmədə yüngül hökmün çıxarılmasına çalışsın. Ancaq, ittiham məhkəməyə verildiyi andan, hakim əqdləşmə danışıqlarında aktiv iştirakçılardan birinə çevrilir.

Hakim müdafiə vəkili ilə əlaqə saxlaya bilər və təqsirləndirilən şəxsin məhkəmənin əvvəlində etiraf etmək arzusunda olduğunu soruşa bilər. Təqsirləndirilən şəxsi etiraf etməyə həvəsləndirmək üçün tətbiq edilə bilən cəzanın yuxarı həddini göstərə bilər. Hakim və müdafiə vəkili arasında əldə edilmiş razılaşma *de jure* məcburi xarakter daşımır. Ancaq əksər hallarda əgər təqsirləndirilən şəxs etiraf etmək istəyirsə, onun sonradan alacağı hökm hakim tərəfindən göstərilən son həddən aşağı olur. Danışıqlar həmçinin məhkəmə mühakiməsi zamanı baş verə bilər. Məsələn, müdafiə vəkili, hakim tərəfindən cəzanın yüngülləşdirilməsi əvəzində əlavə sübutlar təqdim

etməyəcəyinə razılaşa və ya hökmdən apellyasiya şikayəti verməyəcəyi barədə söz verə bilər.

Alman təqsirin etirafı əhdləri ABŞ *plea bargaining* praktikasından bir çox aspektlərinə görə fərqlənir:

- Alman sistemində, müdafiə vəkili, məhkəməyə qədər mərhələdə prokurorun tərtib etdiyi cinayət işini tamamilə yoxlaya bilər. Prokurorla danışıqlarda, müdafiə vəkili prokurorun təqdim edəcəyi sübutların qüvvəsi barədə tam məlumatla malik olur.

- Alman hüququ cəzaların üst ütsə toplanmasına icazə vermir. Buna görə bir neçə cinayətin törədilməsi hallarında prokurorlar təqsirləndirilən şəxsə tətbiq edilə biləcək cəzanın kəskin surətdə artırılması iqtidarında deyillər.

Buna görə prokurorlar üçün "*overcharging*"³ taktikasından istifadə etməyi və ya təqsirləndirilən şəxsi sübuta əsaslanmayan cinayətlərin törədilməsində ittiham etməyi çətinləşdirir.

Almaniyada, prokurorların diskresion səlahiyyətləri həmçinin zərərçəkən şəxslər tərəfindən məhdudlaşır. Almaniyada zərərçəkənlər prokurorun ittiham qərarlarına təsir etmək üçün bir neçə tədbirlər görə bilərlər. Əgər zərərçəkmiş prokurorun cinayət təqibindən imtina qərarı ilə razı deyilsə, o, yuxarı prokurora rəsmi surətdə şikayətlə müraciət edə bilər. Yuxarı prokuror daxili qaydada xitam verilmə qərarına baxa bilər və cinayət işinin başlanıb-başlanılmaması barədə qərar qəbul edə bilər. Əgər yuxarı prokuror xitam barədə qərarı qüvvəsində saxlayırsa, zərərçəkmiş məhkəmə hakiminə qərara yenidən baxılması üçün şikayət edə bilər. Ancaq məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi barədə zərərçəkmişin hüququ, prokurorun xitam vermək barədə qərarının sübutlara əsaslandığı işlərlə məhdudlaşır. Bu işlərdə əgər hakim sübutları cinayət təqibinin başlanması üçün kifayət sayırsa, prokurorun cinayət təqibinin başlaması barədə qərar qəbul edilə bilər. Prokurorun cinayət təqibində imtina barədə qərarı məqsədemüvafiqlik siyasətinə əsaslanırsa, zərərçəkmişin prokurorun qərarına məhkəmə tərəfindən yenidən baxılması üçün heç bir hüququ yoxdur (misal üçün, prokuror inanır ki, ictimai maraqlar cinayət təqibinin həyata keçirilməsini tələb etmir).

Alman sistemi prokuror diskresion səlahiyyətinin həyata keçirilməsi üçün daha çox məhdudsiyyət qoyur. Alman prokurorlarını Amerikalı həmkarlarına nisbətən daha çox hesabatlı edən Alman sisteminin bir aspekti - prokurorların işin həlli barədə qərarlarını yazılı surətdə əsaslandırma tələbidir. Belə tələblər şübhəsiz prokurorları öz qərarlarına daha diqqətlə yenidən baxmağa və onları müdafiə edilə bilən dəlillərə əsaslandırmağa vadar edir.

4. İtaliya

İtaliyanın 1989-cu ildə qəbul edilmiş yeni Cinayət Prosesual Məcəlləsi İtaliya cinayət mühakiməsi sistemində *plea bargaining* analoqunun daxil etmişdir. Yeni məcəllənin qəbul edilməsindən əvvəl, İtaliya qanunilik prinsipinin ən ciddi formada tətbiq edildiyi çox azsaylı ölkələrdən biri idi. Bu prinsipə sərt surətdə bağlılıq ağır məhkəmə iş yükünün yaranması ilə nəticələnmişdir. İtaliyan prosesində məhkəmə işinə xitam verilməsi üçün heç bir mexanizm olmadığından, həddindən artıq yüklənmiş

³ Həddindən artıq (coxsaylı) ittiham irəli sürmə

məhkəmələrin işinin asanlaşdırmaq yolu kimi sistem əsasən mütəmadi verilən amnistiyalara arxalanırdı. Ancaq amnistiyalar, problemin həll etmək iqtidarında deyildi. Yüklənmiş məhkəmələrin problemini həll etmək üçün yolların axtarılması yeni məcəllənin müəlliflərinin əsas vəzifəsinə çevrilmişdir. Yeni məcəllə *plea bargaining* terminindən istifadə etmir, ancaq təqsirləndirilən şəxsə məhkəmə mühakiməsi olmadan hökmün verilə bilməsi üçün iki mühakimədən qaçma prosedurları nəzərdə tutur. Bu xüsusi prosedurlar İtaliyanın *plea bargaining* anoloqları kimi tanınmışdır.

İşlərə baxılmasının sadələşdirilməsi və sürətləndirilməsi üçün, 1989-cı il Cinayət Prosesual Məcəllə xüsusi prosedurlardan istifadə mümkünlüyünü genişləndirmişdir.

Bu prosedurlardan bəziləri ilkin məhkəmə baxışının (hazırlıq iclasının) ləğv edilməsini nəzərdə tutur. Bu prosedur çərçivəsində istintaqı aparmış hakim işə xitam verilməsi və ya mühakimə üçün məhkəməyə göndərilməsi barədə qərar qəbul edir. Bu prosedurlardan təqsirləndirilən şəxsin razılığı olmadan istifadə edilə bilər. Ancaq açıq məhkəmə baxışını ləğv etməyə və ilkin məhkəmə baxışından bir başa cəzanın elan edilməsinə keçməyə icazə verən digər xüsusi prosedurlar yalnız təqsirləndirilən şəxsin razılığı ilə tətbiq edilə bilər. Anqlo-sakson təqsirin etirafı ilə müqayisə edilə bilən xüsusi prosedurlar aşağıdakılardır :

- **tərəflərin müraciəti əsasında cəzanın tətbiq edilməsi**, danışıq dilində *patteggiamento* (alışveriş) adlanır. Burada prokuror və təqsirləndirilən şəxs hakimdən özlərinin razılaşdığı cəzanın tətbiq edilməsi barədə müraciət edirlər.
- **Qısaldılmış hökm**, hakimə icazə verir ki, prokuror tərəfindən tərtib edilən cinayət işi əsasında qərar versin, çünki burada təqsirləndirilən şəxs sübutla bağlı qarşılıq dindirilmə (cross-examination) keçirilməsindən imtina edir.

1988-ci il tarixli Cinayət Prosesual Məcəlləsinin bu iki prosedurla, xüsusilə *qısaldılmış hökmlə* bağlı ilkin müddəaları əsaslı şəkildə dəyişdirilmişdir. Buna Konstitusiya Məhkəməsinin qərarları və qanunvericilik islahatları səbəb olmuşdur. Dəyişikliklər qısaldılmış hökmlərdən istifadə mümkünlüyünü genişləndirmək məqsədi daşıyır.

1) Cinayətlər

Patteggiamento

Bu prosedur kiçik hüquqpozmalara münasibətdə tətbiq edilir : tətbiq edildiyi təqdirdə, cəza iki il azadlıqdan məhrum etmə cəzasını keçə bilməz.

Qısaldılmış hökm

Prosedur ağırlığından asılı olmayaraq bütün cinayətlərə münasibətdə tətbiq edilir.

2) Təşəbbüs

Patteggiamento

Təşəbbüs təqsirləndirilən şəxsə və prokurora məxsusdur.

Təşəbbüslə çıxış etməyən tərəf öz razılığını verməlidir.

Ancaq hakim prokurorun etirazını rədd edə bilər, onun əsassız olduğunu hesab etdiyi təqdirdə.

Təşəbbüslə çıxış edən tərəf öz vəsatətində həmçinin şərti məhkum etmə ilə bağlı müraciət edə bilər⁴.

Amerika Birləşmiş Ştatlarında, prokurorlar müdafiə olunana razılaşmanın təklif edilməsindən imtina etmək və danışıqların başlanmasından sonra müdafiə olunana razılaşmanın dayandırılması üçün tam sərbəstliyə malikdirlər. İtaliya proseduru bunun əksinə müdafiə olunanlara hökumətlə razılığa girmək imkanını imtina etmək üçün prokurorlara müstəsna səlahiyyət verməmişdir. Tərəflərin razılaşdırdığı hökmlərdə, prokurorların razılığı tələb olunur, ancaq buna baxmayaraq prokurorlar əsassız olaraq razılaşmadan imtina edə bilməzlər (Cinayət Prosesual Məcəllə, maddə 448[1]). Prokurorlar müdafiə olunanın *tərəflərin razılaşdırdığı hökm* üçün müraciətindən imtina barədə qərarını yazılı surətdə əsaslandırılmalıdır və prokurorlar tərəfindən göstərilən əsaslar məhkəmə qiymətləndirməsinə məruz qala bilər. Müdafiə olunan tərəfindən razılaşma təklifinin prokuror tərəfindən rədd edilməsi texniki olaraq işin məhkəməyə verilməsi ilə nəticələnəcək. Ancaq məhkəmə baxışında hakim qərara gəlsə ki, prokuror müdafiə olunanın işin həll edilməsi barədə müraciətini əsassız halda rədd etmişdirsə, hakim müdafiə olunana onun əvvəlcə xahiş etdiyi cəzadan daha aşağı cəza təyin edə bilər.

Qısaldılmış hökm

Prosedur 2000-ci ildə qanunverici tərəfindən islahat edildikdən sonra, təşəbbüs təqsirləndirilən şəxsə məxsusdur və ondan prokurorun razılığını almaq tələb olunmur.

--

Hər iki halda müraciət ilkin məhkəmə baxışı zamanı təqdim edildikdə, şifahi qaydada edilə bilər. Digər hallarda, o zəruri halda yazılı formada olmalıdır.

Bu prosedurun prokuror tərəfindən başlanıla bilməməsinə baxmayaraq, onun razılığı tələb olunur. Əgər prokuror müdafiə olunanın müraciətinə razılıq verirsə, hakim işin qısaldılmış məhkəmə prosesi istifadə edilməklə baxıla bilməsi barədə qərar verəcək. Əgər hakim işin bu qaydada baxıla bilməsi barədə qərar versə, məhkum edilmə barədə hökm çıxaracaq (Cinayət Prosesual Məcəllə, Maddələr. 438, 440[1], 442). Prokuror əsassız olaraq razılığı verməkdən imtina edə bilməz, o öz qərarını əsaslandırılmalıdır (Cinayət Prosesual Məcəllə, Maddə. 440[1]). Əgər hakim prokurorun etirazının əsassız olması barədə qərar versə, o, prokurorun etirazına baxmayaraq müdafiə olunanın cəzasının üçdə-bir qədər azaldılması barədə qərar qəbul edə bilər.

3) Prosesin mərhələsi

⁴ Ümumi qaydaya əsasən Cinayət Prosesual Məcəllə nəzərdə tutur ki, verilən hökm iki il azadlıqdan məhrum etmə cəzasını ötmədiyini hallarda hakim şərti mühakimə edilmə barədə qərar çıxara bilər. Ona görə də hüquqpozmanın kiçik (inzibati) hüquqpozma və daha ağır xarakterli olmasından asılı olaraq icra iki və ya beş il müddətində dayandırılır.

Cinayət Prosesual Məcəllə məhkəmə iş üzrə qarşılıqlı dindirmələri (cross examination) başlamasına qədər tərəflərə bu və ya digər prosedurun tətbiq edilməsi barədə müraciət etməyə icazə verir.

4) Prosesual təminatlar

Patteggiamento

Hakim müraciətin mümkünlüyünü həmçinin cinayətin hüquqi qiymətləndirilməsini yoxlayır. O həmçinin bəraət vermə üçün əsasların olmadığını yoxlayır.

Hakim tərəflərin razılaşdırdığı cəzadan başqa cəza müəyyən edə bilməz. Ancaq Konstitusiyaya Məhkəməsinin 1990-cı il qərarından sonra, o yoxlamalıdır ki, cəza qanuna uyğundur və belə hesab etmədiyi təqdirdə o razılaşmanı rədd edə bilər.

Bu halda normal prosedur tətbiq edilir.

Qısaldılmış hökm

Hakimin nəzarəti müraciətin təbiətindən asılıdır:

- Əgər müraciət sadədirsə o, ancaq formal xarakter daşıyır;
- Əgər müraciət hər hansı şərtlə edilsə, nəzarət onun düzgün tərtib edilib edilməməsi barədə olur, 2000-ci il qanunvericilik islahatından sonra, təqsirləndirilən şəxs müraciəti prokuror tərəfindən tərtib edilən işdə olmayan sübutların⁵ nəzərə alınması şərti ilə edə bilər.

1) Nəticələri

Patteggiamento

Cəzanın azaldılması ən çoxu üçdə bir qədərdir.

Məhkum edilən şəxslər məhkəmə xərclərinin ödənilməsindən azaddırlar və onlara digər heç bir əlavə cəza tətbiq edilə bilməz.

Məhkum edilmə nə dərc edilir, nə də məhkumluq üçün qeydiyyatla alınır.

Təqsirləndirilən şəxs və prokuror arasında əldə edilən razılığı təsdiq edən hakimin qərarından apellyasiya şikayəti verilə bilməz. Prokurorun rəyi nəzərə alınmadığı təqdirdə o, bu qərardan apellyasiya şikayəti verə bilər.

Məhkum edilən şəxs aşağıda göstərilən müddət ərzində cinayət törətmədikdə cinayətin bütün nəticələri aradan qaldırılmış hesab olunur:

- ağır cinayət və az ağır cinayət hallarında beş ildən sonra;
- kiçik hüquqpozma hallarında iki ildən sonra.

⁵ Normal prosedurla yeganə fərq sübutların nəzərə alınması formasındadır: sübutlar qısaldılmış hökmdə qarşılıqlı dindirmələrin (cross examination) predmeti olmurlar.

Qısaldılmış hökm

Cəzanın azaldılması üçdə bir hissə qədərdir və azadlıqdan məhrum etmədən ömürlük həbs cəzasına qədər cəzaya məhkum edilə bilən təqsirləndirilən şəxslər yalnız otuz ilə qədər azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə cəzalandırıla bilərlər.

Apellyasiya şikayəti vermək imkanları məhduddur: prokuror ancaq hökm ittiham irəli sürülən cinayətdən başqa digər cinayətə qarşı verildikdə apellyasiya şikayəti verə bilər.

5. Gürcüstan

13 fevral 2004-cü ildə Gürcüstan Parlamenti Cinayət Prosesual Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər formasında *plea bargaining* haqqında yeni qanun qəbul etmişdir. Digər kontinental hüquq ölkələrindən fərqli olaraq, qanunun əsas məqsədi cinayət ədalət mühakiməsinin iş yükünü azaltmaq və cinayət təqibi orqanlarının işinin səmərəliliyini artırmaq deyil, korrupsiyaya qarşı mübarizəni effektiv vasitələr təmin etmək olmuşdur.

Bu qanuna görə təqsirin etirafı üçün müdafiə olunandan üç şey tələb olunurdu. 1) ittihamla əməkdaşlıq etmək 2) təqsiri etiraf etmək 3) hüquq mühafizə orqanlarını vəzifəli şəxslər tərəfindən törədilən ağır və xüsusilə ağır cinayətlər barədə məlumatla və ya sübutla təmin etmək.⁶ Bunun əvəzində prokuror ittihamdan əl çəkməyə razılıq verir və məhkəmə qarşısında təklif edilən təqsirin etirafı barədə əqdi təsdiq etmək barədə vəsatətlə çıxış edir.

Qanun tələb edir ki, prokuror təqsirin etirafı ilə əlaqədar razılaşmaya girməzdən əvvəl bir sıra faktorları nəzərə almalıdır. Bu faktorlara təqsirləndirilən şəxsin istintaqa yardım və onunla əməkdaşlıq etmək istəyi daxildir. Qanun “cəzanı azaltmaq” və “ittihamı azaltmaq” üçün prokurora diskresiyon səlahiyyəti vermişdir. Əgər təqsirləndirilən şəxs xüsusilə ağır cinayəti barədə sübut etdiyi təqdirdə prokuror təqsirləndirilən şəxsə cinayət təqibindən tam immunitet təmin edə bilər. Ancaq təqsirləndirilən şəxs tərəfindən hüquq mühafizə orqanlarına verilən məlumat “həqiqətə uyğun olmadığı” və “cinayətin aşkar edilməsi üçün həqiqi şərait yaratmadığı” hallarda bütün təqsirin etiraf etmə prosesi prokurorun təqdimatı və məhkəmənin razılığı ilə ləğv edilə bilər.

Bu prosedura əsasən hakim işə mahiyyəti üzrə baxmadan prosesual razılaşmaya əsasən hökm çıxara bilər.

Təşəbbüs

Həm təqsirləndirilən şəxs və həm də prokuror prosesual razılaşma təşəbbüsü ilə çıxış edə bilər.

Prosesual təminatlar

Prosessual razılaşmanın əldə edilməsi üçün vəkilin iştirakı və belə razılaşma üçün təqsirləndirilən şəxsin əvvəlcədən razılığı lazımdır. Vəkil birbaşa razılaşma prosesində iştirak edir.

Prosessual razılaşma Konstitusiya ilə qorunan hüquqları pozduğu halda bağlanıla bilməz. Prosessual razılaşmanı imzalayarkən prokuroru təqsirləndirilən şəxsə xəbərdarlıq etməlidir ki, bu razılaşma onun mülki və digər məsuliyyətdən azad etmir.

Prosessual razılaşmaya əsasən prokurorun cəzanın azaldılması barədə müraciət etmə və ya bir neçə cinayət olduğu halda ittihamın azaldılması və ya ondan imtina etmək hüququ vardır. Bu qərarı çıxararkən o, ictimai maraqları, cinayət üçün nəzərdə cəzanın ağırlığını, cinayətin ağırlığını nəzərə alır.

Prokurorla təqsirləndirilən şəxs arasında olan razılaşmanın bütün şərtləri yazılı prosessual razılaşmada öz əksini tapır və yuxarı prokurorun razılığı ilə tərtib edilir. Təqsirləndirilən şəxs və onun vəkili işin bütün materialları ilə tanış olmaq hüququna malikdir.

Hakim tərəfindən prosessual razılaşmanın təsdiq edilməsi

Yazılı formada tərtib edilən prosessual razılaşma açıq məhkəmə iclasında təsdiq edilir. Prosessual razılaşma məhkəmənin çıxardığı hökmdə öz əksini tapır. Hakim hökmü çıxararkən əmin olmalıdır ki, razılaşma zorakılıq, təzyiq, aldatma, qeyri qanuni söz vermə olmadan, könüllü surətdə əldə edilmiş və təqsirləndirilən şəxs lazımı hüquqi yardımdan istifadə etmişdir.

Prosessual razılaşmanın təsdiq etməmişdən əvvəl hakim əmin olmalıdır ki təqsirləndirilən şəxs:

- ittiham edildiyi cinayəti təbiətini tam dərk edir;
- təqsirini etiraf etdiyi cinayətə görə nəzərdə tutulan cəzanı tam dərk edir.
- prosessual razılaşma ilə bağlı qanunda təqsirin etirafı ilə əlaqədar nəzərdə tutulan tələbləri tam dərk edir.
- özünün ədalət mühakiməsi ilə bağlı konstitutusion hüquqlarını bilir.

Prosessual razılaşmanı təsdiq etməmişdən əvvəl hakim ilkin olaraq əmin olmalıdır ki, o prosessual razılaşdırmanın əldə edilməsi zamanı heç bir işgəncə, qeyri insani və alçaldıcı rəftar hadisələri baş verməmişdir.

Mahiyyəti üzrə işə baxmadan hökmün çıxarılması barədə məhkəmə qərarı

Əgər Məhkəmə hesab etsə ki, təqsirləndirilən şəxsin təqsirini sübut etmək üçün əsaslı sübutlar təqdim edilmişsə və təklif edilən cəza qanunidsə, o, prokurorun təqdimatından sonra 15 gün ərzində qərar çıxaracaqdır. Əks təqdirdə o işi yenidən prokurorluğa geri göndərəcəkdir. Prokurorluğa göndərməmişdən əvvəl məhkəmə tərəflərə təklif edə bilər ki, onlar prosessual razılaşmanın şərtlərini dəyişsinlər. Məhkəmə yalnız tərəflərin razılığı ilə təqsirin etirafı əqdlərinə dəyişikliklər edə bilər.

Təqsirləndirilən şəxs məhkəmə qərarı çıxmayana qədər istənilən vaxt prosessual razılaşmandan imtina edə bilər. İmtinanın edilməsi vəkilin razılığını tələb etmir. Məhkəmə qərarı çıxdıqdan sonra prosessual razılaşmadan imtina etmək mümkün deyil.

Prosessual razılaşma zamanı əldə edilmiş sübutların istifadəsi

Əgər məhkəmə prosessual razılaşmanı rədd edirsə və ya təqsirləndirilən şəxs bu razılaşmadan imtina edirsə, təqsirləndirilən şəxs tərəfindən verilən sübutlar heç bir halda ona qarşı işlədilə bilməz.

Prosessual razılaşmanın təsdiq edilməsi barədə məhkəmə qərarı çıxdıqdan 15 gün sonra məhkum edilmiş şəxs aşağıdakı hallarda prosessual razılaşmanın təsdiq edilməsi barədə məhkəmə qərarının ləğv edilməsi barədə apellyasiya şikayəti verə bilər:

- Prosessual razılaşma aldatma yolu ilə əldə edilmişsə;
- Təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçinin yardımından istifadə hüququ məhdudlaşdırılmışsa;
- Prosessual razılaşma məcburiyyət, qorxu və ya hədə yolu ilə edilmişsə;
- CPM-in şərtləri pozulmuşsa.

Əgər təqsirləndirilən şəxs prosessual razılaşmanın şərtlərini pozmuşsa, bu cür pozmadan sonra bir ay müddətində prokuror yuxarı məhkəməyə prosessual razılaşmanı təsdiq edən məhkəmə qərarının ləğv edilməsi üçün müraciət edə bilər.

Əgər bu cür prosessual razılaşmanı təsdiq edən məhkəmə qərarı ləğv edilirsə məhkəmə işi yenidən ilkin istintaq üçün geri göndərir.

Prosessual razılaşmaya tərəflər məhkəmənin razılaşmanı təsdiq etməkdən imtina qərarından 15 gün müddəti ərzində yuxarı məhkəməyə şikayət edə bilərlər.

Zərərcəkmiş şəxslərin hüquqları

Prokuror prosessual razılaşmanın bağlanması barədə zərərcəkmişə xəbər verməlidir. Zərərcəkmiş şəxs prosessual razılaşmadan məhkəməyə şikayət verə bilər. Prosessual razılaşma zərərcəkmişə mülki iddia vermək hüququndan məhrum etmir.

Təqsirləndirilən şəxsin tamamilə cəzadan azad edilməsi

Təqsirləndirilən şəxsin istintaq orqanları ilə əməkdaşlığı vəzifəli şəxsin və ya ağır cinayətləri törədən şəxslərin aşkar edilməsinə gətirib çıxarmışsa və bu cür cinayətlərin açılması təqsirləndirilən şəxsin bilavasitə dəstəyi vasitəsi ilə baş vermişsə, Gürcüstanın Baş Prokuroru məhkəməyə təqsirləndirilən şəxsin tamamilə cəzadan azad edilməsi barədə müraciət edə bilər.

II. Azərbaycanda cinayət təqibi sisteminin xarakteristikası və əsas xüsusiyyətləri

Azərbaycan Respublikasının əvvəlki cinayət-prosessual qanunvericiliyindən fərqli olaraq, 2000-ci il sentyabrın 1-dən qüvvəyə minmiş Cinayət-Prosessual Məcəlləsində (bundan sonra "CPM") cinayət təqibinin anlayışı verilmişdir. Məcəlləyə əsasən, *cinayət təqibi - cinayət hadisəsinin müəyyən edilməsi, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş şəxsin ifşa olunması, ittiham irəli sürülməsi, bu ittihamın məhkəmədə müdafiə edilməsi, ona cəza təyin edilməsi, zəruri olduqda prosessual məcburiyyət tədbirlərinin təmin edilməsi məqsədilə həyata keçirilən cinayət-prosessual fəaliyyətdir.* CPM cinayət təqibinin həyata keçirilməsi vəzifəsini təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokurorun üzərinə qoymuşdur.

CPM-də cinayətin xarakterindən və ağırlıq dərəcəsindən asılı olaraq cinayət təqibinin 3 növü müəyyən edilmişdir: xüsusi, ictimai-xüsusi və ictimai ittiham qaydasında həyata keçirilən.

Qanun xüsusi və ictimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibinin həyata keçirildiyi cinayətlərin qəti siyahısını müəyyən edir. Digər bütün cinayətlər üzrə cinayət təqibi isə ictimai ittiham qaydasında həyata keçirilir.

Xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilən cinayət təqibinin xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu növ cinayət təqibi yalnız zərər çəkmiş şəxsin şikayəti əsasında həyata keçirilir və məhkəmə müşavirə otağına gedənədək zərər çəkmiş şəxs təqsirləndirilən şəxslə barışıqda ona xitam verilir. Göstərilən növ cinayət təqibini təsbit etməklə qanunverici zərər çəkmiş şəxsə imkan verir ki, törədilən cinayət əməlləri ilə onun hüquqlarına və qanuni maraqlarına zərər toxunduğu halda, təqsirkar şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün ədalət mühakiməsi orqanına müraciət etməyi, habelə xüsusi ittihamı müdafiə etməyi özü həll etsin. Xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilən cinayət təqibi zərər çəkmiş şəxsin məhkəməyə şikayət verməsi yolu ilə başlanır. Bu qəbildən olan şikayətlər təhqiqatçıya, müstəntiqə və ya ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora verildikdə, onlar həmin şikayətləri aidiyyəti üzrə birinci instansiya məhkəməsinə göndərməlidirlər. Xüsusi ittihamlı işlər üzrə məhkəmə xüsusi ittiham qaydasında şikayətin öz icraatına qəbul edilməsi və məhkəmə baxışının təyin olunması barədə qərar çıxaranadək şikayət vermiş zərər çəkmiş şəxsə barışmaq hüququnun olduğunu izah edir. Lakin bu zaman heç bir təsirə yol verilə bilməz və barışıq könüllü xarakter daşmalıdır. Əgər barışıq olmasa, məhkəmə şikayətin məhkəmədə baxılması üçün kifayət qədər əsasların olduğu qənaətinə gəldikdə, iş üzrə hazırlıq iclasının yekununda xüsusi ittiham qaydasında şikayətin öz icraatına qəbul edilməsi və məhkəmə baxışının təyin olunması barədə qərar çıxarır və həmin qərarın surətini xüsusi ittihamçıya və barəsində şikayət verilmiş şəxsə göndərir. Həmin qərarın surətini aldığı andan barəsində şikayət verilmiş şəxs təqsirləndirilən şəxs hesab olunur. Xüsusi ittihamçının üzrlü səbəb olmadan məhkəmə iclasına təkrarən gəlməməsi və ya gəlməməsinə üzrlü səbəb olduğu barədə məhkəməyə məlumat verməməsi öz hüquqi əhəmiyyətinə görə cinayət təqibindən imtinaya bərabər tutulur və məhkəmə tərəfindən xüsusi ittiham qaydasında şikayətin öz icraatına qəbul edilməsindən imtina olunması barədə qərar çıxarılmasına səbəb olur.

İctimai-xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilən cinayət təqibinin xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu növ cinayət təqibi zərər çəkmiş şəxsin şikayəti əsasında və ya qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda prokurorun təşəbbüsü ilə həyata keçirilir və həmin cinayət təqibinə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 73-cü

maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan başqa zərər çəkmiş şəxslə təqsirləndirilən şəxsin barışması ilə əlaqədar xitam verilə bilməz.

Göründüyü kimi, xüsusi ittihamlı işlərdən fərqli olaraq, ictimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibinə zərər çəkmiş şəxslə təqsirləndirilən şəxsin barışdığı hər bir halda xitam verilməsi nəzərdə tutulmur. İctimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi üzrə icraatın gedişində zərər çəkmiş şəxslə təqsirləndirilən şəxsin barışması yalnız Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 73-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət təqibinə xitam verilməsinə səbəb ola bilər. Qanunvericiliyə əsasən, bu halda cinayət təqibinə xitam verilməsi üçün aşağıdakı şərtlərin olması vacibdir: 1) törədilmiş cinayət böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət olmalıdır; 2) şəxs bu cinayəti ilk dəfə törətmiş olmalıdır; 3) şəxs zərər çəkmiş şəxslə barışmış olmalıdır; 4) şəxs zərər çəkmiş şəxsə dəymiş ziyanı ödəmiş və ya vurulmuş zərəri aradan qaldırmış olmalıdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, göstərilən şərtlər olduqda, təqsirləndirilən şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 73-cü maddəsində imperativ norma kimi nəzərdə tutulmamış və cinayət təqibini həyata keçirən təhqiqatçı, müstəntiq və ya ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun diskresion səlahiyyəti kimi müəyyən olunmuşdur.

İctimai-xüsusi ittihamlı işlər üzrə məhkəməyədək icraat təhqiqat və ya ibtidai istintaq formasında aparılır, bu qaydada təqib olunan böyük ictimai təhlükə törətməyən aşkar cinayətlər üzrə ibtidai araşdırma isə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat şəklində həyata keçirilir. İctimai-xüsusi ittihamlı işlər üzrə dövlət ittihamı prokuror tərəfindən müdafiə olunur, lakin bu işlərdə zərər çəkmiş şəxs xüsusi ittihamçı qismində iştirak edir və prokuror ittihamı müdafiə etməkdən imtina etdikdə, o, təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibini davam etdirə bilər.

Nəhayət, ictimai ittiham qaydasında həyata keçirilən cinayət təqibi fərqləndirici xarakterik xüsusiyyətə malik deyildir və bu növ cinayət təqibi üzrə icraat təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokurorun cinayət işi başlama haqqında qərarı ilə başlanır, məhkəmədə dövlət ittihamı isə prokuror tərəfindən müdafiə olunur.

Qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələbinə görə, cinayət təqibi cinayət məsuliyyətini istisna edən hallar aşkar edilənədək və ya CPM ilə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada dövlət ittihamçısı, yaxud xüsusi ittihamçı cinayət təqibindən imtina edənədək həyata keçirilməlidir.

Qanunvericilik cinayət təqibini istisna edən halların qəti siyahısını müəyyən edir. CPM-in 39-cü maddəsinə əsasən, həmin hallarda cinayət təqibi başlanıla bilməz, başlanmış cinayət təqibinə isə xitam verilməlidir (o cümlədən cinayət işi başlanıla bilməz, başlanmış cinayət işi üzrə icraata isə xitam verilməlidir). Göründüyü kimi, qanunvericilik bu hallarda cinayət təqibinin başlanılmamasını, başlanmış cinayət təqibinə isə xitam verilməsini imperativ norma kimi müəyyən etmişdir.

Qüvvədə olan CPM-in 40-cü maddəsində cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verən hallar da təsbit olunmuşdur ki, bu hallarda cinayət təqibinin başlanılmaması və ya ona xitam verilməsi prokurorun diskresion səlahiyyəti kimi nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 72-74-cü maddələrində nəzərdə tutulan hallarda, yəni 1. şəxs səmimi peşmanlıq çəkdikdə; 2. zərər çəkmiş şəxslə barışdıqda; 3. şərait dəyişdikdə, təhqiqatçının və müstəntiqin prokurorla razılaşıdırılmış qərarına əsasən cinayət təqibi başlanılmaya və ya ona xitam verilə bilər.

Lakin göstərilən hallarla əlaqədar cinayət təqibinin başlanılmaması və ya ona xitam verilməsi üçün bir sıra şərtlərin olması vacibdir.

Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə əsasən, səmimi peşmanlıqla bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə üçün törədilmiş əməl böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət olmalı, bu əməl ilk dəfə törədilmiş olmalı, cinayəti törətmiş şəxs könüllü gəlib təqsirini boynuna almalı, cinayətin üstünün açılmasına fəal kömək etməli, cinayət nəticəsində dəymiş ziyanı ödəməli və ya vurulmuş zərəri başqa yolla aradan qaldırmalıdır.

Başqa növ cinayət törətmiş şəxs, göstərilən şərtlər mövcud olduqda, yalnız bu CM-nin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində bilavasitə müəyyən edilmiş hallarda cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər.

Zərərçəkmiş şəxslə barışmaqla bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə üçün törədilmiş əməl böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət olmalı, bu əməl ilk dəfə törədilmiş olmalı, cinayəti törətmiş şəxs zərərçəkmiş şəxslə barışmalı və ona dəymiş ziyanı ödəməli və ya vurulmuş zərəri aradan qaldırmalıdır.

Şəraitin dəyişməsi ilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə üçün isə şəraitin dəyişməsi nəticəsində törədilmiş əməlin və ya bu əməli törətmiş şəxsin ictimai təhlükəli olmadığı müəyyən edilməli, törədilmiş əməl böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət olmalı və bu əməl ilk dəfə törədilmiş olmalıdır.

Təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror cinayət təqibi üzrə icraatın məhkəməyədək hər hansı mərhələsində CPM-in 39-cu maddəsində göstərilən halları aşkar edərsə, cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə (o cümlədən cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi barədə) qərar çıxarır. Təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror bəraətverici əsaslar olmadıqda təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin razılığı olmadan cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə qərar çıxara bilməz. Belə halda cinayət təqibi üzrə icraat CPM ilə müəyyən edilmiş qaydada davam etdirilir və hökmün, məhkəmənin digər qərarının çıxarılması ilə başa çatdırılır.

Dövlət ittihamçısı məhkəmədə cinayət təqibini istisna edən halları aşkar edərsə, təqsirləndirilən şəxs barəsində cinayət təqibindən imtina edilməsini bildirməlidir. Xüsusi ittihamçı ittihamı müdafiə etməkdə davam edərsə, təqsirləndirilən şəxsin cinayət təqibindən imtina edilməsi barədə dövlət ittihamçısının mövqeyi cinayət işinə və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materiala məhkəmədə baxılmasının davam etdirilməsinə mane olmur.

Məhkəmə baxışı başlananadək məhkəmə cinayət təqibini istisna edən halları aşkar edərsə, təqsirləndirilən şəxs haqqında cinayət təqibindən imtina edilməsi məsələsinin həll olunmasını dövlət ittihamçısına təklif edə bilər. Məhkəmə baxışı başlandıqdan sonra məhkəmə cinayət təqibini istisna edən halları aşkar edərsə, məhkəmə baxışını başa çatdırır və bəraət hökmü çıxarır.

Dövlət ittihamçısı bu Məcəllənin 40-cü maddəsində göstərilən cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verən halları məhkəmədə aşkar edərsə, təqsirləndirilən şəxsin barəsində cinayət təqibindən imtina edilməsini bildirməyə haqlıdır. Dövlət ittihamçısının cinayət təqibindən imtina etməsi barədə mövqeyi xüsusi ittihamçının təqsirləndirilən şəxsin barəsində cinayət təqibini davam etdirməsinə mane olmur.

Xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibindən imtina edilməsi yalnız zərər çəkmiş şəxsin iradəsindən asılıdır. Bu halda xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraata məhkəmə tərəfindən xitam verilməlidir.

III. Azərbaycanda mövcud prokuror (o cümlədən digər cinayət təqibi orqanları) diskresion səlahiyyətləri və onun həddi

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyinə əsasən, cinayət prosesini həyata keçirən orqanlara icraatında cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallar olan təhqiqat, istintaq, prokurorluq orqanları və ya məhkəmələr aid olunmuşdur.

Prokuror — öz səlahiyyətləri daxilində CPM-də nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət işləri üzrə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən və ya dövlət ittihamçısı qismində məhkəmədə ictimai, yaxud ictimai-xüsusi ittihamı müdafiə edən şəxsdir.

Mövcud cinayət-prosessual qanunvericiliyi istər ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən, istərsə də, dövlət ittihamçısı qismində məhkəmədə ictimai, yaxud ictimai-xüsusi ittihamı müdafiə edən prokurorlara bir sıra diskresion səlahiyyətlər vermişdir.

Belə ki, CPM-ə əsasən, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror cinayət işi üzrə aparılan təhqiqata və ibtidai istintaqa nəzarət edərkən, aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

1) CPM-in 39, 40-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibinə xitam vermək və cinayət təqibindən imtina etmək.

CPM-in 39-cu maddəsi cinayət təqibini istisna edən halların qəti siyahısını müəyyən edir. Qanunvericilik bu hallarda cinayət təqibinin başlanılmamasını, başlanmış cinayət təqibinə isə xitam verilməsini imperativ norma kimi müəyyən etmişdir. Yəni, belə hallarda cinayət təqibi başlanıla bilməz, başlanmış cinayət təqibinə isə xitam verilməlidir (o cümlədən cinayət işi başlanıla bilməz, başlanmış cinayət işi üzrə icraata isə xitam verilməlidir).

Qüvvədə olan CPM-in 40-cı maddəsində isə cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verən hallar da təsbit olunmuşdur ki, bu hallarda cinayət təqibinin başlanılmaması və ya ona xitam verilməsi prokurorun diskresion səlahiyyəti kimi nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün Cinayət Məcəlləsinin 72-74-cü maddələrində nəzərdə tutulan hallarda, yəni 1. şəxs səmimi peşmanlıq çəkdi; 2. zərər çəkmiş şəxslə barışdıqda; 3. şərait dəyişdikdə, təhqiqatçının və müstəntiqin prokurorla razılaşdırılmış qərarına əsasən cinayət təqibi başlanılmaya və ya ona xitam verilə bilər.

Göründüyü kimi, eyni səlahiyyət prokurorla yanaşı, təhqiqatçıya və müstəntiqə də verilmişdir, bir şərtlə ki, onların cinayət təqibinin başlanılmaması və ya ona xitam verilməsi barədə qərarları prokurorla razılaşdırılmış olsun.

2) Ittiham aktını, habelə bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda təhqiqatçının və ya müstəntiqin qərarlarını təsdiq etmək, yaxud bundan imtina edərək icrası məcburi olan göstərişləri ilə cinayət işini müstəntiqə qaytarmaq.

CPM-in 290-cı maddəsinə əsasən, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror təqsirləndirilən şəxsə istinad edilən əməlin sübuta yetirildiyini və həmin əməlin cinayət tərkibi yaratmasını; təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyinin sübuta yetirildiyini; ittihamın məzmununa təqsirləndirilən şəxs tərəfindən törədilən bütün cinayətlərin daxil edilməsini; cinayətin törədilməsində ifşa edilmiş bütün şəxslərin iş üzrə

cəlb edilməsini; cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi üçün əsasların mövcudluğunu; təqsirləndirilən şəxsin əməllərinin düzgün tövsif edilməsini; cinayətin törədilmə hallarının hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiq edilməsini və sair halları yoxlamaq üçün ittiham aktı ilə daxil olmuş cinayət işini öyrənir.

Cinayət işinin ittiham aktı ilə daxil olduğu vaxtdan 5 (beş) gün müddətində ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbəriyi həyata keçirən prokuror aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edə bilər:

1. cinayət işinin məhkəməyə göndərilməsi üçün əsasların kifayət qədər olmasını hesab etmək və ittiham aktını təsdiq etmək;
2. öz qərarı ilə ittiham aktının məzmunundan ayrı-ayrı bəndləri xaric etmək, ittiham aktındakı tövsiflə müqayisədə əməli cinayət qanununa uyğun olaraq daha yüngül məsuliyyət nəzərdə tutan cinayətə tövsif etmək və bu dəyişikliklərlə ittiham aktını təsdiq etmək;
3. əlavə ibtidai istintaq aparılması və ya ittiham aktının yenidən tərtib edilməsi üçün cinayət işinin öz göstərişləri ilə müstəntiqə qaytarmaq;
4. cinayət işi üzrə icraatı dayandırmaq;
5. cinayət işi üzrə icraata xitam vermək.

Bundan başqa, ittiham aktı ilə daxil olmuş cinayət işi üzrə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror öz qərarı ilə:

- müstəntiq tərəfindən seçilmiş qətimkan tədbirini ləğv etmək və ya dəyişdirmək;
- zərurət olduqda müstəntiq tərəfindən qətimkan tədbirlərinin seçilmədiyi halda belə tədbirlərdən birini seçmək və ya təqsirləndirilən şəxs haqqında həbs, qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə təqdimatla məhkəməyə müraciət etmək hüququna malikdir.

Həmçinin, CPM-in 297-ci maddəsinə görə, böyük ictimai təhlükə törətməyən aşkar cinayət üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materialları ona daxil olduqdan sonra ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun:

- toplanılmış sübutlar və təhqiqat zamanı araşdırılmış hallar ittihamın irəli sürülməsinə imkan verdikdə, böyük ictimai təhlükə törətməyən aşkar cinayət üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın nəticələrinə dair təhqiqatçı tərəfindən tərtib edilmiş yekun protokolunda ittihamın irəli sürülməsini təsdiq etmək və bütün materialları məhkəməyə göndərmək;
- toplanılmış sübutlar ittihamın irəli sürülməsi üçün kifayət qədər olmadıqda, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materialları əsasında cinayət işinin başlanması haqqında qərar çıxarmaq və ibtidai istintaqın aparılmasını müvafiq istintaq orqanına tapşırmaq;
- cinayət təqibini istisna edən hallar mövcud olduqda, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş şəxs barəsində cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərar çıxarmaq səlahiyyətləri vardır.

Xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi halları istisna olmaqla, məhkəmə baxışında dövlət ittihamçısı qismində iştirak edərkən prokuror bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydalara riayət etməklə, bu Məcəllənin 41.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibindən imtina etmək hüququna malikdir.

Dövlət ittihamçısı məhkəmədə cinayət təqibini istisna edən halları aşkar edərsə, təqsirləndirilən şəxs barəsində cinayət təqibindən imtina edilməsini bildirməlidir. Dövlət

ittihamçısı bu Məcəllənin 40-cı maddəsində göstərilən cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verən halları məhkəmədə aşkar edərsə, təqsirləndirilən şəxsin barəsində cinayət təqibindən imtina edilməsini bildirməyə haqlıdır.

Qanunvericilik bu sahədə məhkəməyə də bəzi diskresion səlahiyyətlər vermişdir. Belə ki, məhkəmə baxışı başlananadək məhkəmə cinayət təqibini istisna edən halları aşkar edərsə, təqsirləndirilən şəxs haqqında cinayət təqibindən imtina edilməsi məsələsinin həll olunmasını dövlət ittihamçısına təklif edə bilər. Lakin məhkəmə baxışı başlandıqdan sonra məhkəmə cinayət təqibini istisna edən halları aşkar edərsə, məhkəmə baxışını başa çatdırır və bəraət hökmü çıxarır.

Məhkəmə baxışı gedişində təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə məhkəmə qərarı dövlət ittihamçısı və xüsusi ittihamçı cinayət təqibindən imtina etdikdə və CPM-in 39.1.4, 39.1.6—39.1.11-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallar olduqda çıxarılır.

Xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibindən imtina edilməsi yalnız zərər çəkmiş şəxsin iradəsindən asılıdır. Xüsusi ittihamçının üzrlü səbəb olmadan məhkəmə iclasına təkrarən gəlməməsi və ya gəlməməsinə üzrlü səbəb olduğu barədə məhkəməyə məlumat verməməsi öz hüquqi əhəmiyyətinə görə cinayət təqibindən imtina etməyə bərabər tutulur və bu halda xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraata məhkəmə tərəfindən xitam verilməlidir.

Məhkəmə baxışının gedişində təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibinə, həmçinin CPM-in 39.1.3, 39.1.5, 39.1.12 və 40.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda müdafiə tərəfinin razılığı ilə xitam verilməsi barədə məhkəmə qərar çıxarmağa haqlıdır.

IV. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslə təqsirin etirafı haqqında sazişin (plea bargaining) Azərbaycanda mümkünlüyü məsələsi və onun doğura biləcəyi nəticələr

a) Azərbaycanda *plea bargaining* analoqları

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət prosessual qanunvericiliyi şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslə təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması institutunu nəzərdə tutmur. Lakin Cinayət Məcəlləsində bu institutun, əgər belə demək mümkündürsə, analoqu kimi könüllü gəlib təqsirini boynuna alma, cinayətin açılmasına, onun digər iştirakçılarının ifşa edilməsinə, cinayət nəticəsində əldə edilmiş əmlakın axtarışına və tapılmasına fəal kömək etmə; cinayətin törədilməsindən bilavasitə sonra zərərçəkmiş şəxsə tibbi və ya digər yardım göstərilməsi, cinayət nəticəsində dəymiş maddi və mənəvi zərərin könüllü olaraq ödənilməsi və ya aradan qaldırılması, zərərçəkmiş şəxslə razılıq əldə etməyə cəhd edilməsi, zərərçəkmiş şəxsə dəymiş zərərin azaldılmasına yönəldilmiş digər hərəkətlərin edilməsi halları cəzanı yüngülləşdirən hallar kimi təsbit olunmuşdur. Həmçinin, CM-də ilk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət törətmiş şəxsin könüllü gəlib təqsirini boynuna alması, cinayətin üstünün açılmasına fəal kömək etməsi, cinayət nəticəsində dəymiş ziyanı ödəməsi və ya vurulmuş zərəri başqa yolla aradan qaldırması cinayət məsuliyyətindən azad etmənin əsaslarından biri kimi müəyyən edilmişdir.

Ancaq *plea bargaining* institutunun mahiyyətinin və ABŞ və ya kontinental ölkələrdə olduğu formada tətbiqi təcrübəsinin təhlilindən bu nəticəyə gəlinir ki, təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması istər nəzəri, istərsə də praktiki baxımdan cinayət mühakimə icraatının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və Cinayət Prosessual Məcəlləsi ilə müəyyən edilən vəzifələrinin, əsas prinsiplərinin və şərtlərinin pozulması ilə müşayiət olunur.

b) Təqsirləndirilən şəxslə təqsirin etirafı haqqında sazişin (plea bargaining) Azərbaycanca mümkünlüyü

Qüvvədə olan CPM-ə əsasən, cinayət mühakimə icraatının vəzifələri şəxsiyyəti, cəmiyyəti və dövləti cinayətkar qəsdlərdən qorumaq; həqiqi və ya ehtimal edilən cinayət törətməsi ilə əlaqədar şəxsiyyəti vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə edilməsi hallarından qorumaq; cinayətləri tezliklə açmaq, cinayət təqibi ilə bağlı bütün halları hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırmaq; cinayət törətmiş şəxsləri ifşa və cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək; cinayət törətməkdə ittiham olunan şəxslərin təqsirini müəyyən edərək onları cəzalandırmaq və təqsirsiz şəxslərə bəraət vermək məqsədi ilə ədalət mühakiməsini həyata keçirməkdir. Təqsirin etirafı haqqında saziş isə öz mahiyyəti və təbiəti baxımından bu vəzifələrin həyata keçirilməsinə mane olur.

Belə ki, cinayət mühakimə icraatının əsas prinsiplərindən biri **qanunçuluq** prinsipidir. CPM-nin 10-cu maddəsinə əsasən məhkəmələr və cinayət prosesinin iştirakçıları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının, həmin Məcəllənin, Azərbaycan Respublikasının digər qanunlarının, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına ciddi əməl etməlidirlər. Azərbaycan Respublikasının qüvvəyə minmiş və dərc edilmiş qanunu ilə müəyyən olunan əsaslardan və qaydalardan kənar heç kəsin cinayət təqibi üzrə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində məsuliyyətə cəlb edilməsinə, tutulmasına, həbsə alınmasına, axtarılmasına, məcburi gətirilməsinə və digər prosessual məcburiyyət tədbirlərinə məruz qalmasına, habelə məhkum edilməsinə, cəzalandırılmasına, hüquq və azadlıqlarının digər formada məhdudlaşdırılmasına yol verilmir.

Təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması zamanı isə şəxsin cinayətin törədilməsində təqsirli olması cinayət prosessual qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq sübut olunmur. Təqsirin etiraf edilməsi ilə cinayətin həmin şəxs tərəfindən törədilməsi sübut edilmiş hesab olunur.

Hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında hüquq bərabərliyi, konstitusiya ilə təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin olunması prinsiplərinin ziddinə olaraq zərərçəkmiş şəxs prokuror və təqsirləndirilən şəxs arasında təqsirin etirafı haqqında sazişin şərtlərinin müzakirəsi və bağlanması zamanı iştirak etmir. Zərərçəkmiş şəxsin fikri həm razılığın əldə olunması, həm də onun sonradan məhkəmə tərəfindən müzakirəsi zamanı nəzərə alınmır. Bu da cinayət nəticəsində zərərçəkmiş şəxsin pozulmuş hüquqlarının bərpa olunmamasına, cinayət prosesinin iştirakçıları üçün qeyri-bərabər şəraitin yaranmasına və beləliklə də zərərçəkmiş şəxsin özünü təhqir olunmuş hesab etməsinə səbəb olur. Halbuki, CPM-nin 12-ci maddəsinə əsasən cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar cinayət prosesində iştirak edən bütün şəxslərin Konstitusiya ilə təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına riayət olunmasını təmin etməlidirlər. Cinayətin əlamətləri olan əməldən zərər çəkmiş şəxsin CPM-də nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət təqibinin başlanılmasını tələb etməyə, onun həyata keçirilməsində zərər çəkmiş şəxs və ya xüsusi ittihamçı qismində iştirak etməyə, habelə vurulmuş mənəvi, fiziki və maddi ziyana görə kompensasiya almağa hüququ vardır. Bundan başqa, CPM-nin 12.3-cü maddəsinə görə cinayət prosesi gedişində hər kəsin özünün Konstitusiya ilə təsbit edilmiş hüquq və azadlıqlarını qanunla qadağan edilməyən bütün üsul və vasitələrlə müdafiə etməyə hüququ vardır. CPM-in 19-cu maddəsinə görə, cinayət təqibi gedişində təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə zərər çəkmiş, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslərin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnu təmin etmək üçün tədbirlər

görməlidir. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs ifadə verməyə, cinayət prosesini həyata keçirən orqana hər hansı materiallar təqdim etməyə və onlara hər hansı yardım göstərməyə məcbur edilə bilməz.

Təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması zamanı isə faktiki olaraq cinayət təqibi həyata keçirilmədiyi üçün cinayət prosesinin iştirakçıları pozulmuş hüquqlarının müdafiəsi və bərpası imkanından, həmçinin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququndan məhrum olurlar.

Şəxsin özünün və yaxın qohumlarının əleyhinə ifadə verməmək hüququ

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 66-cı maddəsində, CPM-nin 20-ci maddəsində təsbit edilmişdir. İbtidai araşdırma və ya məhkəmə baxışı zamanı özünü, yaxud yaxın qohumlarını cinayət törətməkdə ifşa edən məlumatları verməsi təklif olunan şəxs bunun özü üçün hər hansı mənfi hüquqi nəticə verə biləcəyindən qorxmadan ifadə verməkdən imtina etməyə haqlıdır.

Lakin təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması zamanı isə şəxs cinayəti törətdiyini etiraf edərək ona daha yüngül cəza təyin edilməsinə nail olsa da, törətdiyi digər cinayəti gizlətmək, işin bütün hallarını bildirməmək məqsədilə yalandan ifadə verməsi məlum olduğu təqdirdə bu, onu mənfi xarakterizə etməsinə, ona daha ağır cəza təyin edilməsinə səbəb olur ki, bununla da özünün və yaxın qohumlarının əleyhinə ifadə verməmək hüquqları pozulmuş olur.

Təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması cinayət prosesinin mühüm prinsiplərindən biri olan **təqsirsizlik prezumpsiyasının** pozulmasına səbəb olur. CPM-nin 21-ci maddəsinə əsasən cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən hər bir şəxs onun təqsiri həmin Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada sübuta yetirilməyibse və bu barədə qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmənin hökmü yoxdursa, təqsirsiz sayılır. Şəxsin təqsirli olduğuna əsaslı şübhələr varsa da onun təqsirli bilinməsinə yol verilmir. Bu Məcəllənin müddəalarına uyğun surətdə müvafiq hüquqi prosedura daxilində ittihamın sübuta yetirilməsində aradan qaldırılması mümkün olmayan şübhələr təqsirləndirilən şəxsin (şübhəli şəxsin) xeyrinə həll edilir. Eyni ilə cinayət və cinayət-prosessual qanunlarının tətbiqində aradan qaldırılmamış şübhələr də onun xeyrinə həll olunmalıdır. Cinayət törədilməsində təqsirləndirilən şəxs özünün təqsirsiz olmasını sübuta yetirməyə borclu deyildir. İttihamı sübuta yetirmək, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəsi üçün irəli sürülən dəlilləri təkzib etmək vəzifəsi ittiham tərəfinin üzərinə düşür. Konstitusiyanın 63-cü maddəsinin 5-ci hissəsində göstərilir ki, məhkəmənin hökmü olmasa kimse cinayətdə təqsirli sayıla bilməz.

Təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması zamanı isə iş hələ məhkəməyə çatmamış artıq şəxsin cinayəti törətməkdə təqsirli olması sübut olunmuş hesab edilir. Məhkəmə sadəcə olaraq sazişin bağlanması zamanı şəxsin təqsirini könüllü olaraq etiraf edib-etməməsini müəyyən edir. Şəxsin təqsiri sübutlarla təsdiq olunmur, yalnız təqsirin etiraf edilməsi ilə kifayətlənilir.

«İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsində **ədalətli məhkəmə hüququ** öz əksini tapmışdır. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinə əsasən hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir. CPM-nin 22-ci maddəsinə əsasən cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar həmin Məcəllə ilə müəyyən edilmiş qaydada hər kəsin ona qarşı irəli sürülmüş ittiham, yaxud barəsində tətbiq olunmuş prosessual məcburiyyət tədbirləri ilə əlaqədar ədalətli və açıq məhkəmə baxışının aparılmasını tələb etmək hüququnu təmin etməlidirlər. Hər hansı səbəbdən məhkəmə baxışını tələb etmək hüququnun rədd edilməsi yolverilməzdir.

Lakin təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması zamanı şəxsin cinayət məsuliyyəti məsələsi məhkəmə baxışına qədər həll edilir. Məhkəmə yalnız artıq bağlanmış olan sazişin təsdiq olunması məsələsinə öz münasibətini bildirir. Bu, öz növbəsində **cinayət mühakimə icraatının yalnız məhkəmə tərəfindən həyata keçirilməsi prinsipinin** də pozulmasına səbəb olur. Çünki cinayət mühakimə icraatı Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sistemində daxil olan səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən həyata keçirilir. Məhkəmənin hökmü olmadan heç kəs cinayət törətməkdə təqsirli sayıla və məhkum oluna bilməz. Təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması zamanı isə məhkəmənin hökmü olmadan şəxs təqsirli hesab edilməklə yanaşı, ona tətbiq ediləcək cəza da artıq müəyyən olunmuş hesab edilir.

Hakimlərin müstəqilliyi və yalnız qanunların tələblərinə tabe olması həm Konstitusiyada, həm də CPM-də təsbit edilmişdir. CPM-nin 25-ci maddəsinə əsasən hakimlər cinayət prosesini həyata keçirən orqanların ibtidai araşdırmada gəldikləri nəticələrlə bağlı deyillər. Hakimlər cinayət işlərini və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materialları məhkəmə iclasında cinayət prosesi tərəflərinin təqdim etdikləri sübutların tədqiqinə əsaslanan öz daxili inamı və hüquq düşüncəsi ilə həll edirlər.

Göründüyü kimi, təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması zamanı qanunvericiliyin bu tələbləri pozulmuş olur. Çünki təqsirin etirafı həlledici sübut hesab olunmaqla məhkəmə iclasında digər sübutların əldə edilməsi və araşdırılması həyata keçirilmir, bununla da məhkəmə heç bir sübuta əsaslanmadan nəticəyə gəlmiş olur. Təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması məhkəməyədək olan dövrdə həyata keçirilir ki, məhkəmə tərəfindən həmin sazişin təsdiq edilməsi məhkəmənin cinayət prosesini həyata keçirən orqanların ibtidai araşdırmada gəldikləri nəticələrlə bağlı olmaması barədə qanunvericiliyin tələbinin pozulmasına şərait yaranmış olur.

Təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması zamanı cinayət mühakimə icraatının **obyektivliyi, qərəzsizliyi və ədalətliliyi prinsipi** də pozulmuş olur. Həmin prinsipə əsasən məhkəmələr cinayət işlərinə və cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallara məhkəmə iclaslarında yalnız bu Məcəlləyə müvafiq surətdə müəyyən edilmiş hüquqi prosedurlara uyğun faktlar əsasında, qərəzsiz və ədalətlə baxmalıdırlar. Hakimlər cinayət mühakimə icraatını həyata keçirərkən qanunun mənafeyindən başqa hər hansı bir mənafeyi ifadə edə bilməzlər. Qeyd etmək lazımdır ki, qanunun mənafeyi məhz işlərə obyektiv, qərəzsiz və ədalətli baxılmasından ibarətdir.

Lakin təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması zamanı istər ibtidai araşdırmanı həyata keçirən orqan, istərsə də məhkəmə tərəfindən təqsirləndirilən şəxsin təqsirinin olub-olmaması məsələsinin tam və obyektiv araşdırılması əvəzinə, cinayət işinin tez həll olunması, iş yükünün azaldılması, işlərə baxılması ilə əlaqədar xərclərin azaldılması məqsədi ön plana keçir. Bu da cinayət mühakimə icraatını həyata keçirərkən məhkəmələr tərəfindən cinayət prosesində tərəflərə cinayət təqibi ilə əlaqədar bütün halların hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiq edilməsi üçün zəruri şəraitin təmin edilməsi, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsi həm ifşa edən, həm də ona bəraət verən halların, habelə məsuliyyəti yüngülləşdirən və ağırlaşdıran halların nəzərə alınması, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin təqsirsizliyi, yaxud az təqsirliliyi barədə, habelə ona bəraət verən və ya məsuliyyətini yüngülləşdirən hallar üzrə sübutların olması barədə özü, yaxud müdafiəçisi tərəfindən irəli sürülən ərizə və vəsatətlərə baxılması kimi vəzifələrin lazımi səviyyədə yerinə yetirilməsinə imkan vermir. Prokuror və təqsirləndirilən şəxs arasında bağlanmış sazişin təsdiqi barədə məhkəmə qərarının əksinə olaraq qanunvericilik tələb edir ki, şəxsin cinayət törətməkdə təqsirli olmasına dair məhkəmə qərarı mülahizələrə əsaslanma bilməz və işə aid biri digərinə kifayət qədər uyğun gələn mötəbər sübutların məcmuyunu ilə təsdiq olunmalıdır. Bundan başqa, iqtisadi

səmərə cinayətdən zərər çəkmiş şəxslərin, ümumiyyətlə cəmiyyətin hüquqlarının və qanuni mənafeələrinin pozulmasına səbəb olan hallara bəraət qazandıra bilməz.

Cinayət mühakimə icraatının mühüm prinsiplərindən birini cinayət prosesində **tərəflərin çəkişməsi** prinsipi təşkil edir. Azərbaycan Respublikasında cinayət mühakimə icraatı ittiham və müdafiə tərəfinin çəkişməsi əsasında həyata keçirilir. Cinayət prosesində tərəflərin çəkişməsini təmin etmək məqsədi ilə hər bir tərəf məhkəmədə təmsil olunmalı, məhkəmədə öz mövqeyini müdafiə etmək üçün bərabər hüquqlara və imkanlara malik olmalıdır.

Lakin qeyd olunan cəhət təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması zamanı müşahidə olunmur. Çünki sazişin bağlanması zamanı zərərçəkmiş şəxsin fikri nəzərə alınmır, sazişin şərtlərinin müəyyən olunmasında onun iştirakı təmin olunmur, təqsirini etiraf edən şəxsin və prosesin digər iştirakçılarının öz mövqelərini müdafiə etmək üçün bərabər hüquqlara və imkanlara malik olması isə şübhə doğurur. Belə bir şəraitdə obyektiv və ədalətli qərarın qəbul ediləcəyini söyləmək tamamilə əsassızdır və inandırıcı görünmür. Çəkişmə prinsipinin məhkəmə tərəfindən hökmün yalnız cinayət prosesi tərəflərinin iştirakı bərabər əsaslarla təmin edilməklə tədqiq olunmuş sübutlarla əsaslandırılması barədə tələbinə isə Təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması zamanı ümumiyyətlə riayət olunmur.

Təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması zamanı mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri şəxsin təqsirini etiraf etməsi və bununla əlaqədar onunla saziş bağlanması zamanı onun **könüllü olaraq** təqsirini etiraf etməsi, eləcə də düzgün ifadə verməsi kimi məsələlərdir. Həmin halların qiymətləndirilməsi, yəni onun təsdiqi və ya təkzib edilməsi qeyri-mümkündür. Bu isə həm onun üçün, həm də digər şəxslər üçün arzuolunmaz ciddi nəticələrə gətirib çıxarır. Ona görə də sübutlar məhkəmə iclasında cinayətin digər iştirakçılarının da dindirilməsi daxil olmaqla tam araşdırılmalıdır. Əks təqdirdə cinayətin törədilmədiyini halda onun törədilməsinin etiraf edilməsi və ya digər şəxsin törətməsi barədə yalandan ifadə verilməsi təhlükəsi həmişə mövcud olacaqdır.

Təqsirin etirafı haqqında sazişi bağlayan **şəxs yalandan ifadə verərsə** və bu, onunla birlikdə cinayət törədən şəxs barəsində çıxarılmış hökmdə öz əksini taparsa, bu zaman bir sıra ziddiyyətlər meydana çıxır. Hesab edək ki, sübutların məcmusu üzrə araşdırılaraq çıxarılan hökm qanuni və ədalətlidir və onun təkrar baxışı üçün əsas yoxdur. Onda eyni şəxsin eyni hal üzrə verdiyi ifadə bir hökmdə yalan, digərində isə düzgün hesab edilir, bu isə qanunvericiliyin tələblərini pozmaqla yanaşı, təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması zamanı işin hallarının tam araşdırılmadığını sübut edir.

Təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması **prokurora geniş səlahiyyətlərin verilməsi** ilə müşahidə olunur. İbtidai araşdırmaya prokuror rəhbərlik etdiyi üçün həmin sazişin bağlanması və ya onun bağlanmasından imtina hüququ prokurora məxsus olacaqdır. Onun bu qərarı isə daha çox subyektiv xarakter daşıyacaq. Bu zaman işin obyektiv həll olunacağı haqqında danışmaq çətinidir. Sazişin işin nəticəsinin müəyyən olunmasında mühüm rol oynadığını nəzərə alsaq, onun bağlanmasını bir şəxsin – prokurorun iradəsindən asılı etmək təhlükəlidir, çünki o, öz qərarı ilə cinayət işinin məhkəmə baxışının qaydasını və nəticəsinə müəyyən etmək səlahiyyətinə malik ola bilər. Ümumiyyətlə, məhkəməyədək sazişin bağlanması qaydası istər ibtidai araşdırma, istərsə də məhkəmə baxışı zamanı sui-istifadə hallarının və qanunsuzluqların artmasına gətirib çıxara bilər, nəticədə cinayət törətməyən şəxslər məsuliyyətə cəlb oluna və əksinə, cinayət törədən şəxslər isə məsuliyyətdən kənar qala bilər.

Təqsirin etirafı əqdin bağlanmasının tərəfdarlarının mövqeyinə görə, belə əqdlərin bağlanmasında məqsəd cinayət və cinayət prosessual qanunvericiliyin

mütəşəkkil cinayətkarlığa, korrupsiyaya qarşı mübarizədə və bir qayda olaraq üzvləri cinayətin iştirakçılarının və təşkilatçılarının cinayətkar fəaliyyəti barədə ifadələr verməkdən imtina edən cinayətkar birliklərin (təşkilatların) fəaliyyətinin araşdırılmasında təsiri imkanlarını genişləndirmək və bununla korrupsiyaya və mütəşəkkil cinayətkarlığa zərbə vurmaqdır. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, belə əqdlərin bağlanması korrupsiyanı nəinki zəiflədəcəkdir, əksinə, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, ibtidai istintaq və məhkəmə araşdırması zamanı qulluq mövqeyindən sui-istifadə və rüşvətxorluq üçün əlavə zəmin və şərait yaranmasına gətirib çıxaracaqdır.

Bundan başqa, əgər özlərinin ifşa olunacaqlarını başa düşən cinayətin bütün iştirakçıları istintaqla əməkdaşlığa razı olduqlarını bəyan edirlərsə, məsələnin necə həll olunması qaranlıq qalır. Belə olan halda, kiməsə üstünlük vermək, yoxsa onların hamısı ilə saziş bağlamaq lazımdır? Əgər bütün iştirakçılarla saziş bağlanacaqsa, onda bu institut öz əhəmiyyətini tamamilə itirmiş olur.

Qeyd olunan sazişin çatışmayan cəhətlərindən biri də onun tək-cə təqsirləndirilən şəxslə deyil, hətta **şübhəli şəxslə bağlanması** mümkünlüyüdür. Məsələn, belə hal Rusiya Federasiyasının müvafiq qanun layihəsində öz əksini tapmışdır. Lakin şübhəli şəxslə belə bir sazişin bağlanması ittihamın elan olunmasını qabaqlamış olur. Ona görə də hesab edirik ki, şübhəli şəxslə təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması vaxtından əvvəl olmaqla təqsirin etirafının mahiyyəti ilə ziddiyyət təşkil edir. Əvvəla, şübhəli şəxs ona ittiham rəsmi elan olunana kimi hansı cinayətin törədilməsində təqsirləndirildiyini bilmir. İkincisi, ittiham elan olunana kimi şübhəli şəxslə belə sazişin bağlanması onun düzgün etirafedici ifadəsinin alınmasına mane olur. Bununla əlaqədar olaraq hesab edirik ki, belə sazişlərin bağlanması zamanı konkret ittiham hələ mövcud olmadığı üçün şübhəli şəxsin hansı təqsiri etiraf etməsi həqiqətə uyğun görünür. Üçüncüsü, ittihamın elan olunması təqsirləndirilən şəxsin hansı cinayəti törətməkdə ittiham edilməsi və cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması məsələsini təmin etmiş olur. Yalnız bu zaman sazişin bağlanması üzrə hərəkətlərin şüurlu surətdə və könüllü edilməsi məsələləri müzakirə oluna bilər. Göründüyü kimi, məhkəməyədək sazişin ittihamın elan olunmasına qədər, yəni şübhəli şəxslə bağlanması qanunvericiliyin tələbləri ilə ziddiyyət təşkil edir. Çünki bu zaman şübhəli şəxs əvvəlcədən, hələ ona ittiham elan olunmamış ittiham tərəfinin ona qarşı irəli sürdüyü ittihamla razılaşmış olur. Nədə ittiham olunduğunu bilməyən şəxs özünü müdafiə etmək imkanına malik olmur. Eyni zamanda, zərərçəkmiş şəxs ona dəymiş zərəri tələb edə bilmir, prokuror isə məhkəmə baxışı zamanı dövlət ittihamını müdafiə edə bilmir. Aydındır ki, məhkəmə aktları da şübhə əsasında qəbul edilə bilməz.

Təqsirləndirilən şəxsin öz təqsirini etiraf etməsi heç də onun təqsirli olması fikrinə gəlmək üçün əsas deyildir. **Belə etiraf müxtəlif səbəblərdən ola bilər.** Bir çox hallarda digər şəxsləri cinayət məsuliyyətindən yayındırmaq, az ağır cinayəti etiraf etməklə törədilmiş daha ağır cinayəti gizlətmək, təqsiri etiraf etməsi müqabilində müəyyən mükafat və ya təminat almaq, özünün və yaxınlarının həyat və sağlamlığını baş verə biləcək təhlükədən qorumaq məqsədilə, eləcə də ibtidai araşdırma zamanı ona qarşı edilmiş zorakılıq, hədə-qorxu, aldatma, işgəncə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan hərəkətlərin tətbiq edilməsi nəticəsində təqsir etiraf edilir ki, bu səbəblərdən şəxsin təqsirini etiraf etməsi yalnız iş üzrə toplanmış bütün sübutların məcmuyu ilə təsdiq edildikdə ittihamın əsasına daxil edilə bilər. İş üzrə sübut şəxsin sadəcə olaraq təqsirini etiraf etməsi deyil, onun cinayəti törətməsini göstərən faktiki məlumatlardır.

CPM-nin 138-ci maddəsinə əsasən **sübutetmə** ittihamın qanuni, əsaslı və ədalətli həlli üçün əhəmiyyət kəsb edən halların müəyyən edilməsi məqsədilə sübutların

əldə edilməsindən, yoxlanılmasından və qiymətləndirilməsindən ibarətdir. Təqsirləndirilən şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması əsaslarını və onun təqsirli olub-olmamasını sübut etmə vəzifəsi ittihamçının üzərinə düşür. Eyni zamanda, qeyd etmək lazımdır ki, məhkəmə baxışı zamanı ittiham və müdafiə tərəfi işin həlli üçün məhkəməyə bilavasitə sübutlar təqdim etmək hüququna malikdirlər. Məhkəmə sübutları aşırıdaraq şəxsin təqsirli olub-olmaması, ona cinayət cəzasının tətbiq edilib-edilməməsi haqqında qərar çıxarır.

CPM-in 139-cu maddəsi tələb edir ki, cinayət təqibi üzrə icraat zamanı şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin cinayət hadisəsi ilə əlaqəsi və cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsində şəxsin təqsirliliyi yalnız sübutlara əsasən müəyyən edilməlidir.

CPM-nin 126.6-cı maddəsinə görə, təqsirləndirilən şəxsin cinayət törətməkdə öz təqsirini etiraf etməsi yalnız iş üzrə bütün sübutların məcmusu ilə təsdiq edildiyi halda ona qarşı ittihamın əsası kimi qəbul edilə bilər.

Lakin təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması zamanı prosesual qanunvericilikdə təsbit edilmiş bu müddəalara əməl olunmur, ibtidai araşdırmanı həyata keçirən orqanlar təqsirin həqiqətən olub-olmamasını sübut etmək əvəzinə, təqsirin etiraf edilməsi ilə kifayətlənərək işin daha tez başa çatmasına çalışırlar.

Təqsirin etirafının digər sübutlarla təsdiq edilməməsi işin tam və obyektiv araşdırılmadığını, bütün sübutların əldə edilmədiyini və düzgün qiymətləndirilmədiyini göstərməklə yanaşı, araşdırmanın insanların konstitusion hüquq və azadlıqlarının, qanunvericiliyin tələblərinin pozulması ilə həyata keçirildiyini təsdiq edir.

Beləliklə, yuxarıda qeyd olunanlar təqsirin etirafı haqqında sazişin bağlanması institutunun cinayət mühakimə icraatının cinayət təqibi ilə bağlı bütün halların hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılması, cinayət törətmiş şəxslərin ifşa və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi, cinayət törətməkdə ittiham olunan şəxslərin təqsirini müəyyən edərək onları cəzalandırmaq və təqsirsiz şəxslərə bəraət vermək məqsədi ilə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi kimi vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə imkan vermədiyini, ibtidai istintaq mərhələsində vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadəyə əlavə əsas olduğunu, zərərçəkmişlərin qanuni mənafeələrinin pozulmasına, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı aradan qaldırılması mümkün olmayan ziddiyyətlərə və əsassız mürəkkəbliklərə gətirib çıxardığını göstərir.

Ayrı-ayrı ölkələrdə təqsirin etirafı əqdlərinin tətbiqi şərtlərinin qısaca nəzərdən keçirilməsi göstərir ki, əqdləşmə prosesində iştirakçılar bir çox hallarda əsl həqiqətin üzə çıxarılmasında deyil, daha çox öz mənafeləri üçün işin həll edilməsində (işə baxılmanın tez qurtarması, iş yükünün azalması və s.) maraqlıdırlar.

Əqləşmə prosesində hakim tərəfindən təqsirləndirilən şəxsin təqsirin etirafının bütün nəticələrini başa düşməsi və təzyiq, hədə-qorxu, güc və sair nəticəsində əldə edilməyi yoxlanılır ki, bununla da şəxsin cinayətin törədilməsində təqsirinin sübut olunması məsələsi deyil, şəxsin təqsirin etirafının mahiyyətini dərk edib-etməməsi kimi məsələlər öz həllini tapmış olur. Qeyd etmək lazımdır ki, təqsirin etirafı ilə əlaqədar razılaşma zamanı qanun pozuntusu hallarına yol verilməsi həmin etiraf sübutlarla təsdiq edilməyi üçün cinayət törətmiş şəxsin cinayət məsuliyyətindən kənar qalmasına, cinayət törətməyən şəxsin isə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasına səbəb ola bilər.

Əgər məhkəmə prosesual razılaşmanı rədd edərsə və ya təqsirləndirilən şəxs bu razılaşmadan imtina edərsə, bu zaman işə adi qaydada baxılır və təqsirləndirilən şəxs tərəfindən verilən sübutlar heç bir halda ona qarşı işlədilə bilməz. Lakin təqsirin

etirafı zamanı təqdim edilmiş sübutlardan, verilmiş ifadələrdə səsləndirilmiş ifşaedici məlumatlardan şəxsin əleyhinə istifadə edilməyəcəyinə heç bir halda təminat verilmir. Ən azı həmin sübutlar və məlumatlar şəxsin cinayətin törədilməsində təqsirli olmasına dair ibtidai araşdırmanı və məhkəmə baxışını aparan şəxslərdə daxili inamın yaranmasına, müəyyən fikrin formalaşmasına, nəticədə yekun qərarın hansı istiqamətdə qəbul edilməsinə öz təsirini göstərəcəkdir.

Təqsirin etirafı institutunun müsbət cəhəti kimi istintaq və məhkəmə orqanlarının həddən artıq çox olan iş yükünün azalması, işlərə tez baxılıb həll edilməsi, maliyyə xərclərinin az tələb olunması və sair göstərilir. Lakin təqsirin etirafı ilə cinayətin kim tərəfindən törədilməsi və işin digər halları tam sübuta yetirilmir. Çünki təqsirin etirafı özü-özülüyündə sübut hesab oluna bilməz. Bu zaman şəxsin verdiyi ifadənin düzgün olub-olmaması, onun törətdiyi digər daha ağır cinayəti gizlətməyə çalışması, cinayəti törədən əsl cinayətkarları məsuliyyətdən kənar qoymağa çalışması, eləcə də hədə-qorxu altında, özünün və yaxınlarının həyat və sağlamlığını qorumaq məqsədilə etirafı etməsi məsələsi tam aydın deyildir. Ona görə də təqsirin etirafı ilə kifayətlənmək olmaz, həmin etiraf digər sübutların məcmusu ilə öz təsdiqini tapmalıdır. Bunun üçün isə araşdırmanı axıra kimi, cinayətin kim tərəfindən törədilməsi tam sübut olunana qədər aparmaq zəruridir. İşləri tez qurtarmağa çalışaraq belə sazişlərin bağlanması əslində dövlətin cinayətkarlıqla mübarizə, hüquq mühafizə siyasətinə xələl gətirmiş olur. Bu institutun ayrı-ayrı xarici ölkələrin cinayət prosesində tətbiqi isə həmin ölkələrin hüquq sisteminin özünəməxsus xüsusiyyətlərindən irəli gəlir. Bundan başqa, hər bir ölkənin hüquq sistemi və onun inkişaf tarixi, sosial-iqtisadi və siyasi vəziyyəti müxtəlifdir. Ona görə də, hər hansı bir yeni institutun bir ölkədə tətbiqinin müsbət nəticələrə səbəb olması əsasına görə yuxarıda qeyd olunan amillər nəzərə alınmadan onun digər ölkələrdə də tətbiqi buna hazır olmayan dövlətlərdə mənfi nəticələrə gətirib çıxara bilər. Təqsirin etirafı bir ölkədə korrupsiyanın qarşısının alınması məqsədilə tətbiq edilirsə və müsbət nəticələrə gətirib çıxarırsa, bu məqsədlə həmin institutun digər ölkədə tətbiqi əks nəticələrə səbəb ola bilər, yəni korrupsiyanın qarşısını almaq əvəzinə, hüquq mühafizə orqanları sistemində korrupsiyanın geniş yayılmasına səbəb ola bilər. Qeyd olunanlar təqsirin etirafı sazişlərinin respublikamızın hüquq sistemində tətbiq edilməsini qeyri-mümkün hesab etməyə əsas verir.